

Eryri | Snowdonia

AM BYTH

FOREVER

Gwanwyn • Spring 2023

Cymdeithas Eryri
Snowdonia Society

Gweithio dros Eryri • Working for Snowdonia

Cymdeithas Eryri
Snowdonia Society

Sefydlwyd Cymdeithas Eryri yn 1967 a'i nod yw gwarchod a gwella harddwch a rhinweddau arbennig Eryri a hyrwyddo eu mwynhad er budd pawb sy'n byw, yn gweithio neu'n ymweld â'r ardal, yn awr ac yn y dyfodol.

~~~~~

The Snowdonia Society, established in 1967, works to protect and enhance the beauty and special qualities of Snowdonia and to promote their enjoyment in the interests of all who live in, work in or visit the area both now and in the future.

YMAELODWCH HEDDIW! • JOIN TODAY!

Ddim yn aelod?

Cefnogwch ein gwaith o warchod a gwella tirluniau a bio amrywiaeth arbennig Eryri trwy ymaelodi!

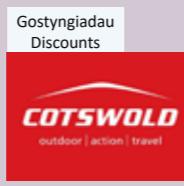
Aelodaeth unigol: £30

www.cymdeithas-eryri.org.uk

Not a member?

Support our work to protect Snowdonia's special landscapes and biodiversity by becoming a member!

Individual membership costs £30
www.snowdonia-society.org.uk

Swyddogion ac Ymddiriedolwyr: Officers and Trustees:

Llywydd • President: Roger Thomas
Is-lwyddion • Vice-presidents:
Ei Fawrhydi/His Honour Huw Morgan Daniel
CVO KStJ, David Firth, Syr/Sir Simon Jenkins FSA

Cadeirydd • Chair: Sue Beaumont
Is-gadeirydd • Vice-chair:
Aelodau'r Pwyllgor • Committee Members:
Julian Pitt, Richard Neale, Richard Brunstrom,
Denis McAteer, Mathew Teasdale, Jane
Barbrook, David Walker

Cymdeithas Eryri • Snowdonia Society
Caban, Yr Hen Ysgol, Brynrefail,
Caernarfon, Gwynedd LL55 3NR
01286 685498
info@snowdonia-society.org.uk
www.cymdeithas-eryri.org.uk
www.snowdonia-society.org.uk
Rhif elusen/Charity no: 1155401

Staff:

Cyfarwyddwr • Director: John Harold
Cyfrifydd • Accountant: Judith Bellis
Swyddog Aelodaeth a Chyfathrebu •
Membership & Communications Officer:

Debbie Pritchard
Rheolwr Rhaglen • Programme Manager:
Mary-Kate Jones
Uwch Swydd Cadwraeth • Senior
Conservation Officer: Daniel Goodwin
Swyddog Cadwraeth a Thŷ Hyll •
Conservation and Tŷ Hyll Officer:
Mary Williams

Cynorthwywyr Cadwraeth • Conservation
Assistants: Cai Bishop-Guest, Alf Bodenham
Gweinyddwr Digwyddiadau a Gwirfoddolwr
• Events and Volunteer Administrator:

Jen Willis

Daw'r cylchgawn hwn atoch mewn
deunydd i'w gompostio gartref

This magazine comes to you in
home compostable wrap

YMWADIAD GOLGYDDOL

Cynhyrchiwyd y cylchgrawn gan dim golgyddol yn cynnwys Debbie Pritchard, John Harold, Richard Neale a David Walker. Rydym yn hynod ddiolchgar i'r holl awduron a ffotograffwyr sydd wedi cyfrannu at y rhifyn hwn. Cofiwch mai safbwytiau personol yr awduron sy'n cael eu mynegi ganddynt, ac nid ydnt o reidrwydd yn adlewyrchu polisi Cymdeithas Eryri.

EDITORIAL DISCLAIMER

The magazine is produced by an editorial panel of Debbie Pritchard, John Harold, Richard Neale and David Walker. We are very grateful to all the authors and photographers who have contributed to this issue. The views expressed by the authors are their own and do not necessarily reflect Snowdonia Society policy.

Llun clawr/Cover image:
Ogwen o'r Garn • Ogwen from Y Garn
© Nick Livesey
Cyfeithu/Translation: Haf Meredydd
Dyluniad/Design: Debbie Pritchard
Print: Cambrian Printers

CCB 2023 Rhybudd

Lleoliad i'w gadarnhau

Dyddiad dros dro

18/11/23

AGM 2023 Notice

Location to be confirmed

Provisional date

18/11/23

Cynnwys

- 4 Golygyddol
- 6 Yn gryno: y diweddaraf a gwybodaeth leol
- 10 Y diweddaraf am jac-y-neidiwr 2022
- 12 Eryri a fi
- 14 Nodiadau o wlod fach gyda thirluniau mawr
- 18 Pam, Arglwydd?
- 22 Beth sydd mewn enw?
- 24 Gwasanaeth natur Eryri
- 31 Llyfrau sy'n arwyddocaol i Eryri

Contents

- 4 Editorial
- 8 Shortcuts: updates and local knowledge
- 11 Himalayan balsalm update 2022
- 12 Eryri and me
- 16 Notes from a small country with big landscapes
- 20 Why, Lord?
- 23 What's in a name?
- 28 A nature service for Eryri
- 31 Some significant Eryri books

Diolch i'n haelodau busnes

Dyma'r busnesau diweddaraf i ymuno â Chymdeithas Eryri. Mae rhestr lawn o aelodau busnes i'w gweld yma: www.snowdonia-society.org.uk/cy/aelodau-busnes

Os ydych yn gwybod am fusnes sy'n gweithredu ym Mharc Cenedlaethol Eryri neu'n agos ato, pam na wnewch chi awgrymu eu bod yn ymaelodi fel Aelod Busnes?

MountainXperience
EXPLORE • CHALLENGE • LEARN

Mae MountainXperience yn cynnig anturiaethau mynydd gyda thywysydd yn Eryri. Gallwch hefyd ddysgu medrau newydd ar gwrs Hyfforddiant Mynydd. Rydym wedi ymrwymo i roi rhywbeth yn ôl i Eryri. Fel busnes lleol sy'n defnyddio'r ardal ar gyfer ei weithgareddau, mae'n hanfodol ein bod yn gweithio i'w gwarchod. Gostyngiad i aelodau: 15% oddi ar un o'n hanturiaethau/cyrsiau.

www.mountainxperience.uk

MountainXperience offers guided mountain adventures in Snowdonia. You can also learn new skills on a Mountain Training course. We're committed to giving something back to Snowdonia/Eryri. As a local business that uses the area for its activities it's essential that we work to protect them. Member discount: 15% on any of our adventures/courses.

Wedi ei sefydlu yng nghanol pentref Rhosneigr, ar arfordir gorllewinol trawiadol Ynys Môn, mae Broc Môr yn westy arbenigol a saif o fewn cyrraedd rhwydd i'r traeth.

www.rhosneigr.co.uk

Set in the heart of the village of Rhosneigr, on Anglesey's stunning west coast, Driftwood (or Broc Môr for Welsh speakers) is a stunning, boutique guest house with sea views, just a short stroll from the beach.

FOR EVERY JOURNEY

www.rohan.co.uk/home/shop/betws-y-coed

Rohan, Betws-y-coed. Making world-class technical clothing since 1972. At Rohan we pride ourselves on our five principles; protective, lightweight, packable, easy care and versatile.

Degawd o weithio dros Eryri: mae cyrraedd fy negfed blwyddyn gyda Chymdeithas Eryri yn teimlo'n arwyddocaol, yn enwedig o ystyried pa mor gyflym yr oedd Cyfarwyddwyr yn mynd a dod ar un pryd! Fel pob carreg filltir, mae'n werth bwrw trem yn ôl cyn edrych tua'r dyfodol.

Ddegawd yn ôl roedd y Gymdeithas yn dal i weithio drwy ei chyfnod Copernicaidd, pan symudodd y swyddfa o Dŷ Hyll i'r Caban. Roedd sbryd Esme Kirby'n dal i lywio'r gweithgareddau a dylanwad ei chymeriad cryf yn amlwg. Mae'n hawdd ennill delwedd ac mae'n anodd ei newid.

Yn fuan iawn penderfynais ymrwymo i aros yn ddigon hir i wneud gwahaniaeth. Ymrwymais i hybu'r iaith Gymraeg, y mwyaf arbennig o holl rinweddau Eryri. Mi wnes i ymrwymiad hefyd i ddatblygu'r rhaglen wirfoddoli cadwraeth fel ffodd o gynnig help llaw ymarferol i Eryri.

Yn gynnar iawn ffurfiodd yr ymrwymiadau yma ddull o weithio, gyda chymorth tîm gwych o staff sydd wedi datblygu o ran profiad, medrau a hyder. Heddiw mae ein rhaglen wirfoddoli yn ffynnu, yn wahanol i'r drefn. Maen nhw'n ei thrafod yng Nghaerdydd fel engraiiff dda mewn maes prysur. Mae'r gwaith hwn yn gwneud gwahaniaeth - i Eryri ac i'r sawl sy'n cymryd rhan.

Fe ddylen ni fod yn falch o'r hyn yr ydym yn ei wireddu. Rydw i'n wirioneddol ddiolchgar i chi fel aelodau am gefnogi'r esblygiad hwn ac am ei wneud yn bosibl.

Ddegawd yn ôl roedd cryn bryder am agenda Llywodraeth Cymru. Pan ddaeth yr amser, arweiniodd y Gymdeithas ymateb adfocatiaeth cenedlaethol i'r rhaglen arfaethedig 'Tirluniau'r Dyfodol Cymru'. Yn y pen draw sicrhawyd buddugoliaeth o fath; ymrwymiad gweinidogaethol i ddyfodol Parciau Cenedlaethol a oedd wedi ymddangos fel pe baen nhw mewn perygl.

Heddiw mae'r tirlun gwleidyddol yn edrych yn wahanol, ac rydym yn croesawu ymrwymiad Llywodraeth Cymru i ddynodi Parc Cenedlaethol newydd yng ngogledd ddwyrain Cymru. Bydd ein Gymdeithas yn chwarae ei han mewn sicrhau bod y parc newydd yn berchen ar yr adnoddau a'r strwythurau angenreidiol ar gyfer ei rheoli a'i llywodraethu. Yn y cyfamser rydym yn parhau i gefnogi pawb sy'n hybu'r gwaith hwn.

Ddegawd yn ôl, pwy fyddai wedi rhagweld Brexit, pandemig fyd-eang, neu ryfel mawr yn Ewrop?

Pwy ragwelodd gydnabyddiaeth eang am yr argyfngau hinsawdd a byd natur? Neu sut y byddem yn cynefino, o ddiwrnod cyntaf y cyfnod clo, â'n hangen ein hunain am fyd natur a mannau hardd? Rydym wedi gweld newidiadau systemig i ddulliau pobl o weithio ac ailwerthusiad o gostau a buddion twristiaeth mewn cymunedau gwledig. Beth bynnag eo ein gwleidyddiaeth bersonol, mae llawer ohonom bellach yn gwerthfawrogi sefydlogrwydd a difrifoldeb ein llywodraeth datganoledig. A phwy fyddad wedi gwybod y byddai Cymru ar flaen y gad gyda'i hadolygiad o ddatblygu ffyrrd, y math o arweiniad amgylcheddol sy'n rhoi blas newydd ar obaith chwerw felys i bobl synicaidd?

I mi, fodd bynnag, mae un peth yn amlwg yn yr holl waith dilyn, y methiannau a'r llwyddiannau. Ein buddsoddiad mewn pobl ifainc yw hwnnw – fel gwirfoddolwyr, ond yn fwy na dim fel hyfforddodion. Rydym wedi darparu cynlluniau hyfforddiant â thâl o ansawdd uchel i bobl ifainc gychwyn gyrfa mewn cadwraeth. Am bob dim a rown, cawn gymaint yn ôl. Mae angen mwy o bobl ifainc fel hyn arnom, mwy o fuddsoddiad i ddatblygu'r sector, pobl sydd â'r medrau a'r egni i greu gwell dyfodol i Eryri, dros fyd natur ac i bob un ohonom ei fwynhau.

Gobeithio y byddwch yn parhau i gefnogi'r Gymdeithas ac, yn wir, yn ychwanegu at eich cefnogaeth, er mwyn sicrhau'r adnoddau i fwrr ymlaen â'r gwaith hanfodol hwn. Byddai hynny yn rhoi hyder i mi fy mod wedi cyflawni rhywbeth gwerth chweil dros y ddeng mlynedd ddiwethaf.

John Harold yw Cyfarwyddwr Gymdeithas Eryri

Editorial

So much to do, so little time.

A decade working for Eryri: reaching my tenth year at Cymdeithas Eryri feels significant, especially so given the speed with which this organisation used to get through Directors! Like all milestones, it warrants a glance over the shoulder before looking ahead.

A decade ago the Society was still working through its Copernican moment, when the centre shifted from Tŷ Hyll to Caban. The spirit of Esme Kirby still exerted a gravitational pull; a comet in eccentric orbit around a giant reputation. Reputations are easily gained and hard to change.

Early on I made a commitment: that I would stay long enough to make a difference. I committed to champion the Welsh language, the most special of Eryri's many qualities. And I committed to build up the conservation volunteer programme as a practical helping hand for Eryri.

Quite quickly these commitments coalesced into a way of working, brought to life by a wonderful staff team that has grown in experience, skills and confidence. Today our volunteer programme is blossoming, bucking the trend. It is talked about in Cardiff and elsewhere as an exemplar in a crowded field. This work is making a difference – to Eryri and to those who take part.

We should be proud of what we are achieving. I am deeply grateful to you as members for supporting this evolution, for making it possible.

A decade ago there was much concern about Welsh Government's agenda. When the time came, the Society spearheaded a national advocacy response to the 'Future Landscapes Wales' programme. Ultimately we secured a victory of sorts; ministerial commitment to a future for National Parks that had looked to be in jeopardy.

Today the political landscape looks different, and we welcome Welsh Government's commitment to designate a new National Park for northeast Wales. Our Society will play its part, no doubt, in ensuring that the new park has the resources and structures needed for its management and governance. In the meantime we continue to support all who are moving this work forward.

A decade ago, who would have predicted a Brexit, a global pandemic, or a major war in Europe?

Who foresaw the mainstream recognition of the climate and nature crises? Or how we would tune in, from the first day of lockdown, to our own need for nature and beautiful places? We've seen systemic changes to the ways people work and a reappraisal of the costs and benefits of tourism in rural communities. Whatever our personal politics, many of us now value the stability and seriousness of our devolved government. And who knew that Wales would blaze a trail with its review of road building, the kind of environmental leadership that gives cynics a fresh taste of bittersweet hope?

For me, though, one thing stands out in all the hard work, the failures and successes. That is our investment in young people – as volunteers, but above all as trainees. We've provided high quality paid traineeships for young people to begin a career in conservation. For everything we give, we get so much back. We need more young people like this, more investment to build the sector, people with the skills and the energy to make a better future for Eryri, for nature and for all of us to enjoy.

I hope you will continue to support the Society, and indeed step up your support, to give it the resources to take this vital work forward. That would make me feel confident that the last ten years have been well spent.

John Harold is the Director of the Snowdonia Society

Cymdeithas Eryri
Snowdonia Society

Ysbrydoli'r genhedlaeth nesaf

Mae eich rhodd neu gymynrodd yn hyfforddi, yn cefnogi ac yn arfogi pobl ifanc i ofalu am Eryri

Inspire the next generation

Your donation or legacy trains, supports and equips young people to look after Eryri

info@snowdonia-society.org.uk
www.snowdonia-society.org.uk/leave-legacy

Registered Charity no: 1155401

Yn gryno: y diweddaraf a gwylbodaeth leol

Buddsoddi mewn pobl ifainc

Erbyn y byddwch yn darllen hwn fe ddylen ni fod wedi penodi Cynorthwy-ydd Ymgysylltu newydd a fydd yn rhannu hanes ein gwaith yn eang ac i gynulleidfa oedd newydd. Mae'r swydd hyfforddedig gyffrous hon yn dilyn o gynnllun hyfforddi llwyddiannus y tair blynedd ddiwethaf. Swydd lawn-amser yw hon, am flwyddyn i ddechrau, ac mae'n parhau â'n hymrwymiad fel cyflogwr Gwir Gyflog Byw. Rydym yn falch iawn o fuddsoddi mewn pobl ifainc, datblygu eu medrau a datblygu'r sector gadwraeth yma yn Eryri. Ariennir y swydd gan Groundwork drwy gyfrwng y rhaglen ariannu ardderchog, 'New to Nature'.

Mae cyfathrebu'n allweddol. Mae arnom angen mwy o bobl i gymryd rhan mewn gwarchod lleoliadau hardd Eryri, adfer byd natur a sicrhau bod bywyd y Parc Cenedlaethol yn fwy cynaliadwy. Mae angen amser ac ymrwymiad i gyrraedd pobl a gwir gysylltu mewn byd mawr swnllyd.

Yr Ymddiriedolaeth Genedlaethol yn buddsoddi yn y rhaglen Caru Eryri

Drwy gydol y tair blynedd ddiwethaf rydym wedi ymrwymo llawer o adnoddau i ddatblygu'r rhaglen Caru Eryri a rhoi hwb mawr i warchod safleoedd prysuraf y Parc Cenedlaethol. Bellach mae'r Ymddiriedolaeth Genedlaethol yn cyfrannu at y buddsoddiad hwn drwy ariannu swydd newydd sef Warden Caru Eryri a fydd yn cefnogi'r project ar ystod o safleoedd yng ngogledd Eryri. Bydd y swydd newydd hon yn atgyfnerthu'r tîm ledol Partneriaeth Caru Eryri, a arweinir gan Gymdeithas Eryri gyda'n partneriaid sef Awdurdod y Parc Cenedlaethol, yr Ymddiriedolaeth Genedlaethol a'r Barteriaeth Awyr Agored.

Rydym yn hynod o ddiolchgar i'r Ymddiriedolaeth Genedlaethol yn enwedig Simon Rogers, Rheolwr Cefn Gwlad yr YG dros Eryri a'r Gogarth, am wireddu hyn. Mae'n rhyfeddol beth a gyflawnir wrth i gyrrff gydweithio.

Cyfe i wersylla?

Ym mis Mai 2017 gwrthwynebodd y Gymdeithas gais i osod 16 caban moethus ym Meddgelert yn lle nifer fawr o llecynnau gwylbodaeth. Roedd y cynnig yn erbyn polisi cynllunio ond cafodd ei ganiatáu beth bynnag. Rydym yn amheus o fuddion honedig datblygiadau o'r fath i'r economi leol, sy'n sicrhau bod ymwelwyr yn gwario'u harian ar y safle yn hytrach nag yn y cymunedau o gwmpas.

Fel yr oeddem wedi ei ragweld, mae gweithredwr y safle, Forest Holidays, erbyn hyn yn gofyn am ehangu'r cynllun. Eu cynnig, sy'n dal i gael ei ddatblygu, yw cael gwared â'r safleoedd cerbydau teithiol a llecynnau pebillion sydd ar ôl a gosod 21 caban arall yn eu lle. Mae'r cynnig hwn yn erbyn Polisi Datblygiad 22 sy'n datgan 'O fewn y Parc Cenedlaethol ni fydd safleoedd carafan neu cabannau sefydlog, neu estyniadau i safleoedd sydd eisoes yn bodoli, sy'n cynnwys cynnydd yn y nifer o unedau sefydlog, yn cael eu caniatáu.'

Mae'r broses hon yn cyflymu yn Eryri, wrth i gabannau 'moethus' a'u tebyg gymryd lle llety ffoddiadwy i ymwlwyr. Wrth i mi ysgrifennu hwn, mae wythnos ym mis Awst mewn caban Forest Holidays un-ystafell wely ym Meddgelert yn costio mwy na £3,000. Ni all Parc Cenedlaethol ddarparu cyfleoedd i bawb os bydd opsiynau mor ddrud yn cymryd lle gwylbodaeth ymwlwyr. Wrth i gynaladwyedd economi ymwlwyr gael ei archwilio fwyfwy, bydd arnom angen i'r gyfran o ymwlwyr effaith-isel gynyddu, yn hytrach na'u bod yn gorfol mynd i fannau eraill oherwydd y gost.

Rydym yn dilyn y sefyllfa'n ofalus. Ar wahân, byddwn yn parhau i drafod gydag Awdurdod y Parc Cenedlaethol am roi polisi cynllunio, nifer llecynnau gwylbodaeth, a goblygiadau am economi ymwlwyr cynaliadwy ar waith.

Natur am Byth

Project aml-asiantaeth uchelgeisiol yw Natur am Byth sy'n gweithio i wrthdroi tynged ystod o rywogaethau a chynefinoedd rhyfeddol. Yn Eryri mae'n canolbwytio ar nifer fach o blanhigion arctig alpaidd ac infertebratau sydd o dan fygythiad mawr. Mae ein Cymdeithas yn cydweithio'n agos gyda phrif swyddog Plantlife ar y rhan hon o'r project. Rydym yn rhagweld cynnig cyfleoedd ymarferol i helpu gyda gweithredu cadwraeth ymarferol in-situ ac ex-situ ar gyfer 'sêr y creigiau' fel hyn.

Gallwch arwyddo am ein e-fwletinau rheolaidd a llawn gwylbodaeth ar: www.snowdonia-society.org.uk/subscribe ac fe gewch wybodaeth am gyfleoedd i gymryd rhan mewn achub rhai o drysorau mynyddoedd Eryri.

YPC (Ymgyrch Parciau Cenedlaethol) a CDDC (Cynghrair dros Dirluniau Dynodedig Cymru): cydweithio yng Nghymru

Rydym wrth ein bodd bod Ymgyrch y Parciau Cenedlaethol wedi penodi aelod newydd o staff yng Nghymru. Swyddog Polisi YPC, sy'n gweithio o Gaerdydd, yw Gareth Ludkin. Croeso cynnes, Gareth!

Rydym yn croesawu hyn ac mae'n hynod o amserol oherwydd bydd yn cynyddu'r gallu i weithredu ac eiriol yng Nghymru a dros Gymru, gan ychwanegu'n helaeth at yr hyn all cyrff tirluniau Cymru ei wireddu; yn unigol a thrwy gyfrwng Cynghrair dros Dirluniau Dynodedig Cymru (CDDC). Yn ddiweddar mae'r YPC a'r CDDC wedi bod yn cydweithio'n agosach nag erioed. Maen nhw wedi rhoi ymatebion ar y cyd gerbron Llywodraeth Cymru ar faterion sy'n wirioneddol bwysig i'n tirluniau pwysig, yn cynnwys ymgynghoriadau ar lety gwyliau, treth ar ymwlwyr, a'r Mesur Amaeth (Cymru).

Mae'r Mesur Amaeth yn hynod o bwysig oherwydd bydd yn fframio cymaint o reolaeth tir drwy gyfrwng y Cyflwyn Fferrifio Cynaliadwy. Rydym hefyd wedi bod yn cydweithio gyda Chyswilt Amgylchedd Cymru i sicrhau bod 'tirlun' yn cael ei gynnwys yn benodol yn niffliaeth Tir Cynaliadwy y mesur.

Mwy o Natur!

Mae staff a gwirfoddolwyr y Gymdeithas yn cymryd rhan mewn project o'r enw Cri'r Gylfinir – rhan o project CurlewLIFE ledled y DU sef www.curlewlife.org. Mae'r gwaith hanfodol hwn yn cynnwys project i ddod o hyd i nythod mewn rhannau o Eryri a'u gwarchod. Dyma, yn drist iawn, y cyfe olaf i'r gylfinir. Os ydych chi wedi clywed galwad hardd a hiraethus y gylfinir uwchben ei safle nythu, fe fyddwch yn gwylbod bod rhaid i ni wneud pob dim posibl.

Rydym hefyd yn cefnogi Ymddiriedolaeth Cadwraeth Cacwn i ddarparu hyfforddiant adnabod a monitro cacwn yn Eryri a'r ardal gyfagos. Yn y pen draw bydd y gwaith hwn yn rhoi darlun mwy eglur i ni o statws cadwraeth y grŵp pwysig hwn. Eisoes mae gennym rhai aelodau sy'n gwylbod y gwahaniaeth rhwng cacynnen y llus a'r gardwenynen resog. Os hoffech ymuno â nhw a dysgu mwy, e-bostiwch Clare Flynn ar clare.flynn@bumblebeeconservation.org

Yn dilyn ein rhan gyda Natur am Byth, rydym yn ystyried a fyddai hi'n syniad defnyddio gardd Tŷ Hyll i arddangos rhywfaint o blanhigion brodorol arbennig Eryri, fel esblygiad naturiol o'r pwyslais tymor hir ar arddio ar ran bywyd gwylt yno.

Llywodraeth Cymru I: ffordd i adfer byd natur?

Ymssg y nifer fawr o ymgynghoriadau ac adroddiadau, mae un yn amlwg iawn.

Mae'r argymhellion o ganlyniad i Plymio'n Ddwfn Bioamrywiaeth Llywodraeth Cymru yn llwybr amlwg i adferiad byd natur. Mae'n gosod tirluniau gwarchodedig Cymru wrth wraidd yr her a'r atebion. Mae'n cydnabod nad ydy ein tirluniau dynodedig wedi gwireddu dros fyd natur eto gyda'r un llwyddiant ag y maen nhw wedi ei wireddu dros ymwlwyr a mwynhad y cyhoedd. Fodd bynnag, mae hefyd yn amlinellu y rôl ganolog a fydd ganddyn nhw o ran gwireddu adferiad byd natur fel rhan o ymrwymiadur'r Llywodraeth i fentrau fel 30 x 30, sydd â'r nod o warchod 30% o dir a môr erbyn 2030 dros fyd natur. Mae'r geiriau'n gryf, ac rydym yn credu eu bod yn ddiffuant. Nawr, mae'n rhaid gweithredu yn gyflym ac ar raddfa.

Llywodraeth Cymru II: ffyrdd yn mynd i nulle?

Erbyn argraffu'r cylchgrawn hwn, bydd Llywodraeth Cymru hefyd wedi cyhoeddi adroddiad yr adolygiad ffyrdd, darn o waith cadarn a dewr sydd wedi edrych yn ddifrifol ar ddyylanwad trafenidiaeth gwirioneddol gynaliadwy yn y dyfodol ar projectau adeiladu ffyrdd newydd. Ni fyddwn yn ceisio rhagweld cynnwys yr adroddiad ond mae ein cyfraniad ein hunain i'r broses wedi rhoi cipolwg i ni ar y peth prin hwnnw, gwirioneddol arweiniad gwleidyddol, ar fater anodd lle mae gan fuddion sefydledig gryn ddyylanwad.

Yn y cyfamser mae Cymdeithas Eryri wedi bod yn gweithio'n ddygn y tu ôl i'r llenni i ddyylanwadu ar faterion trafenidiaeth ar y ddaear yn Eryri, a chefnogi opsiynau trafenidiaeth cynaliadwy ar gyfer ymwlwyr a phreswylwyr fel ei gilydd. Rydym wedi cynorthwyo gyda draflio cais gan Barteriaeth Yr Wyddfa i Gomisiwn Trafenidiaeth Gogledd Cymru, a phwysio am gefnogaeth ar gyfer gwell bysiau Sherpa ac ymyraethau eraill. Rydym wedi anfon ein mewnbwn manwl ein hunain, gan greu achos sy'n seiliedig ar dystiolaeth am fwy o fuddsoddiad i fynd i'r afael â'r materion trafenidiaeth sydd wedi bod mor amlwg ers y pandemig.

Ucheldir Golan

Ym mis Tachwedd 2022, gwrthwynebodd y Gymdeithas gais cynllunio NP2/16/464 am osod tŵr rhwylwaith 20m telecoms, trac mynediad a libart wedi ei ffensi. Mae'r safle o fewn y Parc Cenedlaethol ar ucheldir Golan uwchben Garndolbenmaen.

Gyda'r cais, darparwyd dystiolaeth o'r angen am well cysylltedd mewn ardaloedd, gwledig yn bennaf, lle nad oes fawr o gyswilt. Fodd bynnag, ychydig o dystiolaeth a ddarparwyd gan y cais hwn mai'r ateb a gynigiwyd oedd y mwyaf priodol i'r ardal hon, na'u bod wedi ystyried dulliau amgen yn drwyadl.

Rhoddyd sawl cais gerbron am rwydwaith telecoms yn y blynnyddoedd diwethaf. Mae rhai ar gyfer rhwydweithiau gwasanaethau argyfwng, eraill yn fasnachol. Mae rhai wedi eu lleoli'n sensitif, eraill yn fwy amhriodol. Rhai'n fawr ac eraill yn fach. Mae'r cynnig yn Garn yn arbennig o amhriodol a byddai'n niweidio cymeriad y rhan hon o'r Parc Cenedlaethol sydd wedi ei diffinio fel Sensitifwyd Tirlun Uchel lawn.

Shortcuts: updates and local knowledge

Invest in young people

By the time you read this we should have appointed a new Engagement Assistant who will communicate our work widely and to new audiences. This exciting trainee post follows on from four successful traineeships in the last three years. This is a full-time post, initially for one year, and it continues our commitment as a Real Living Wage employer. We are delighted to be investing in young people, to develop their skills and build the conservation sector here in Eryri. The post is funded by Groundwork through the excellent 'New to Nature' funding programme.

Communication is key. We need more people involved with protecting Eryri's beautiful places, restoring nature and making the life of the National Park more sustainable. It takes time and commitment to reach people and really connect in a big noisy world.

National Trust invests in Caru Eryri

Over the past three years we've committed a lot of resources to developing the Caru Eryri programme, giving a big helping hand to looking after the most heavily used sites in the National Park. That investment has now been supplemented by the National Trust, who are funding a new post of Caru Eryri Warden, to support the project at a range of sites in northern Eryri. This new role will strengthen the team across the Caru Eryri Partnership, which is led by Cymdeithas Eryri with our partners the National Park Authority, National Trust and the Outdoor Partnership.

We are very grateful to the National Trust and especially Simon Rogers, NT's Countryside Manager for Eryri and Orme, for making this happen. It is remarkable what can be achieved when organisations really work together.

Carry On Camping?

In May 2017 the Society objected to an application to replace a large number of camping pitches at Beddgelert with 16 luxury cabins. The proposal was contrary to planning policy but it was permitted anyway. We are doubtful of the claimed benefits to the local economy of such developments, which maximise visitor spending onsite rather than in the surrounding communities.

As predicted, site operator Forest Holidays now wants another bite of the cherry. Their proposal, still at an early stage, is to remove the remaining tourer and tent pitches and replace them with a further 21 cabins. This proposal is contrary to Development Policy 22 which states 'Within the National Park new static caravan or chalet sites, or extensions to existing sites, which involve an increase in the number of static units will not be permitted.'

This process is gathering pace in Eryri, as affordable visitor accommodation is replaced with 'high-end' cabins and the like. At time of writing, a week in August in a one-bedroom Forest Holidays cabin in Beddgelert costs in excess of £3,000. A National

Park cannot provide opportunities for all if tent camping is displaced by such expensive options. As the sustainability of the visitor economy comes under closer scrutiny, we will need the proportion of low-impact visitors to increase, rather than being priced out.

We're watching this situation carefully. Separately we will continue to talk with the National Park Authority about implementation of planning policy, tent capacity, and the implications for a sustainable visitor economy.

Natur am Byth

Natur am Byth is an ambitious multi-agency project working to turn around the fortunes of a range of wonderful species and habitats. In Eryri the focus is on a small number of highly threatened arctic-alpine plants and invertebrates. Our Society is working closely with the Plantlife lead officer on this part of the project. We anticipate offering hands-on opportunities to help with in-situ and ex-situ conservation action for these 'rock stars'.

Sign up for our regular informative e-bulletins at www.snowdonia-society.org.uk/subscribe and you'll be kept informed about opportunities to lend a hand to saving some of Eryri's mountain treasures.

CNP & AWDL: working together in Wales

We are delighted that Campaign for National Parks has appointed a new policy staff member in Wales. Gareth Ludkin is CNP's Policy and Projects Officer, based in Cardiff. Croeso cynnes, Gareth!

This is both welcome and well-timed, as it will increase the capacity for advocacy action in Wales and for Wales, adding considerably to what Welsh landscape bodies can deliver; individually and through the umbrella Alliance for Welsh Designated landscapes (AWDL). AWDL and CNP have recently been working together more closely than ever before. They have submitted joint responses to Welsh Government on issues of real importance to our precious landscapes, including consultations on holiday accommodation, visitor levy, and the Agriculture (Wales) Bill.

The agriculture Bill is so important because it will frame so much land management through the Sustainable Farming Scheme. We've also been working with Wales Environment Link to get 'landscape' included explicitly in the bill's definition of Sustainable Land Management.

Mae niferoedd y gyllfinir yn crebachu'n gyflym ar draws Ewrop a'r DU
• Curlews are rapidly declining across Europe and the UK

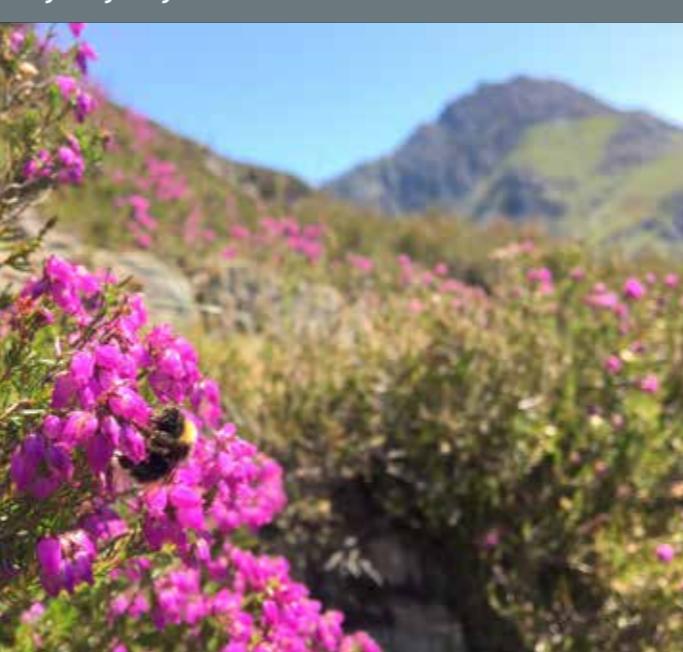
More Nature!

Society staff and volunteers are taking part in and supporting Cri'r Gylfinir – part of the UK-wide CurlewLIFE project www.curlewlife.org. This vital work includes a project to locate and protect nests in parts of Eryri. This is, sadly, the last-chance saloon for the curlew. If you've experienced the haunting beauty of the curlew's cry over their nesting grounds, you'll know that we must do everything we can.

We're also supporting Bumblebee Conservation Trust to deliver bumblebee identification and monitoring training to people in and around Eryri. Ultimately this work will paint a clearer picture of the conservation status of this important group. We already have some members who know their bilberry bumblebee from their brown-banded carder. If you'd like to join them and learn more, email Clare Flynn clare.flynn@bumblebeeconservation.org

Sparked by our involvement in Natur am Byth, we are considering whether it might work to use the garden at Tŷ Hyll to showcase some of the special native flora of Eryri, as a natural evolution of the long-standing wildlife gardening focus there.

Cacynen yn Eryri • A bumble bee in Snowdonia

Welsh Government I: a road to nature recovery?

Amongst a plethora of consultations and reports, one stands out.

The recommendations resulting from Welsh Government's Biodiversity Deep-Dive are a pretty clear roadmap to nature recovery. It places Wales' protected landscapes at the heart of both the challenge and the solutions. It recognises that our designated landscapes haven't yet delivered for nature with the same success that they've delivered for visitors and public enjoyment. However, it also lays out the central role they will have in delivering nature restoration as part of government commitments to initiatives like 30 x 30, which seek to protect 30% of land and sea by 2030. The words are strong, and we believe they are sincerely meant. Now action must follow at speed and scale.

Welsh Government II: roads going nowhere?

By the time this goes to print, Welsh Government will also have published the report of the roads review, a particularly bold and brave piece of work which has taken a serious look at what a truly sustainable transport future means for new road-building projects. We won't try to second-guess the report but our own contribution to the process has shown us glimpses of that rare thing, genuine political leadership, on a difficult issue where embedded interests have much influence.

Meanwhile the Snowdonia Society has been working hard behind the scenes to influence transport issues on the ground in Eryri, pushing for sustainable transport options for visitors and residents alike. We've helped draft a submission from Partneriaeth Yr Wyddfa, the Snowdon Partnership to the North Wales Transport Commission, urging support for enhanced Sherpa buses and other interventions. We've submitted detailed input of our own, making an evidence-based case for bigger investment to tackle the transport issues that have been seen so clearly since the pandemic.

Golan heights

In November 2022, the Society objected to planning application NP2/16/464 for the installation of a 20m telecoms lattice tower, access track and fenced compound. The site is within the National Park on high ground at Golan above Garndolbenmaen.

The application provided evidence of the need for enhanced connectivity in areas, mostly rural, which remain poorly served. However, the application provided little evidence that its proposed solution was the most appropriate for this area, or that alternatives had been properly considered.

There have been numerous applications for telecoms infrastructure in recent years. Some are for emergency service networks, others are commercial. Some are sensitively sited, others less so. Some large and some small. The proposal at Golan is particularly inappropriate and would harm the character of this part of the National Park which is defined as being of Very High Landscape Sensitivity.

Y diweddaraf am jac-y-neidiwr 2022

Cai Bishop-Guest

Gwirfoddolwr yn clirio jac-y-neidiwr yn ystod penwythnos MaD yn 2022 • A volunteer clearing Himalayan balsam during the MaD weekend in 2022

Dros flynyddoedd lawer, mae jac-y-neidiwr wedi sefydlu ei hun yn gadarn yn nhirlun Eryri. Mae'n amlwg iawn yn ein cefn gwlad, a gyda phlanhigion yn tyfu hyd at uchder o 2.5m ac yn cynhyrchu clystyrau trwchus o flodau pinc llachar, mae'n anodd iawn ei fethu. Mae nentydd ac afonydd yn gynefinoedd delfrydol i'r jac-y-neidiwr; nhw ydy'r priffydd sy'n galluogi i jac-y-neidiwr ledanu'n gyflym, gan gytrefu ac ehangu drwy goedlannau llaith a gwelltir.

Felly, ydy'r planhigyn yn peri niwed? Wel, yn anffodus, mae'r rhywogaeth yn fgythiad sylweddol i fioamrywiaeth a phridd y parc cenedlaethol. Mae'n peri niwed mewn dwy ffordd o ganlyniad i'w ffordd o fyw fel planhigyn blynnyddol. Y gyntaf yw ei ymddygiad fel planhigyn blynnyddol nodwediadol, sef tyfu'n gyflym a gwasgaru nifer fawr o hadau'n effeithiol. Mae hyn yn ei alluogi i gystadlu yn erbyn planhigion brodorol a'u gorchfygu. Dyma rywogaeth flynyddol fwyaf y DU ac mae'n cynhyrchu codau hadau ffrwydrol a all lansio cannoedd o hadau hyd at 7 metr o'r planhigyn. Mae gan hyn effeithiau ledled yr ecosystem ac ar gymunedau infertebrat, yn cynnwys colli peillwyr arbenigol. Yr ail effaith yw ei fod yn marw'n yr hydref ac nad yw felly'n cynnal system wreiddiau yn y ddaear dros y gaeaf. Mae hyn yn arwain at erydu, colli pridd a chwalu glannau afon, sy'n gorchuddio'r

gwelyau gro a ddefnyddir fel llecynnau nythu gan bysgod a mygu cynefinoedd lle mae rhai o'n infertebratau mwyaf prin yn byw, fel y gragen las berl dŵr croyw.

Gyda blynnyddoedd o brofiad yn y maes hwn, rydym yn helpu i fynd i'r afael â jac-y-neidiwr fel rhan o'n cyfraniad at waith Partneriaeth Tirlun y Carneddau. Yn 2022 yn unig treuliodd ein gwirfoddolwyr 375 awr yn clirio jac-y-neidiwr. Dydy'r oriau yma, fod bynnag, yn cynrychioli dim ond rhan fach o'r amser a dreuliwyd gan grwpiau cymunedol yn ardal y Carneddau. Gyda Dyffryn Gwydd, project cynaladwyedd ac amgylcheddol lleol ym Methesda, er enghraift, nodwyd dau brif lecyn i fyny'r afon lle'r oedd yn hanfodol mynd i'r afael â nhw'n gyntaf. Fel y dywedodd Harry Pickering o Dyffryn Gwydd, roedd rhaid 'torri'r pen oddi ar y neidr' cyn mynd i'r afael â'r corff. Mae eu hymdrehcion a'u harbrofi gyda gwahanol strategaethau clirio jac-y-neidiwr wedi darparu gwybodaeth ar gyfer gwella effeithiolwyd ein gwaith.

Yn Nhorefri mae'r frwydr wedi cychwyn i'w rwystro rhag lledaenu i fyny'r cwm i Lyn Crafnant. Draw yn Nyffryn Conwy mae grŵp Rowen wedi clirio adrannau cyfan o'r afon. Mae grŵp newydd a brwdfrydig yn canolbwntio ar Ffynnon Bedr a chlirio haen isaf y goedwig lle mae'r planhigyn ar hyn o bryd yn tyfu'n drwch.

Dros dair blynnydd nesaf Partneriaeth Tirlun y Carneddau ein cenadwri yw darparu cefnogaeth a chymorth i bobl sy'n mynd i'r afael â jac-y-neidiwr, drwy ddarparu offer a'r medrau angenheidiol ar eu cyfer. I'r bobl hynny sydd eisoes ar waith, hoffem ddod â gwirfoddolwyr ychwanegol i gynorthwyo. Gallwn hefyd gynnig modiwlau ymarferol ac achrededig am ddim. Mae'r rhain yn cynnwys sut i adnabod a mynd i'r afael â jac-y-neidiwr a sut i sefydlu a rheoli gweithgareddau mynd i'r afael â jac-y-neidiwr (a fydd ar gael ar-lein cyn bo hir). Rydym hefyd yn creu map ar-lein o ddosbarthiad jac-y-neidiwr yn ardal y Carneddau, ym mhle mae pobl yn mynd i'r afael ag o, a gan ba grŵp.

Mae cryn amser i fynd eto os ydym am reoli'r planhigyn hwn yn Eryri, ond mae gobaith.

Fe all pawb weithredu i reoli'r rhywogaeth ymledol hon; dyma ychydig o awgrymiadau:

1. Cofiwch adrodd yn ôl os welwch chi'r planhigyn! Lawrlwythwch ein ffurflen arolwg jac-y-neidiwr neu nodwch y lleoliad, yn ddelfrydol wrth ddarparu cyfeirnod grid a ffotograff a'u he-bostio at cait@snowdonia-society.org.uk. (Os welwch chi blanhigion oddi allan i'r Carneddau, anfonwch eich cofnodion at Cofnod www.cofnod.org.uk/home)

2. Ymunwch â'n dyddiau jac-y-neidiwr neu gydag un o'n cyrsiau hyfforddi. Yma byddwch nid yn unig yn gwneud gwahaniaeth corfforol, byddwch hefyd yn cyfarfod pobl gyda'r un diddordebau â chi ac yn datblygu'r medrau a'r wybodaeth i glirio jac-y-neidiwr eich hun o'ch cymdogaeth.

Cai Bishop-Guest yw Cynorthwydd Cadwraeth i Cymdeithas Eryri

Himalayan balsam update 2022

Cai Bishop-Guest

Dan Goodwin, ein Prif Swyddog Cadwraeth, yn dangos gwreiddyn jac-y-neidiwr • Our Senior Conservation Officer, Dan Goodwin, showing the root of the Himalayan balsam

With years of experience in this field, we're helping tackle Himalayan balsam as part of our contribution to the work of the Carneddau Landscape Partnership. In 2022 alone our volunteers spent an amazing 375 hours removing balsam. These hours however, represent only a fraction of the time spent by community groups around the Carneddau. With Dyffryn Gwydd, a local sustainability and environmental project based in Bethesda, for example, we identified two key areas high up the watercourse that were essential to tackle first. As Harry Pickering from Dyffryn Gwydd put it, we had to "cut the head off the snake" before tackling the body. Their efforts and experimentation with different balsam-bashing strategies have provided fascinating insights into how to improve the effectiveness of our work.

In Trefriw the battle has begun to stop it spreading up the valley to Llyn Crafnant. Over in Dyffryn Conwy the Rowen group have cleared whole sections of river. A new and enthusiastic group is focusing on Ffynnon Bedr and clearing the virtually overrun forest understorey.

Over the next three years of the Carneddau Landscape Partnership our mission is to provide support and assistance to people tackling Himalayan balsam, by equipping them with the information and skills required. To those people already at work, we would love to bring extra volunteers to help. We can also offer free practical and accredited training modules. These cover how to identify and correctly tackle balsam and how to set up and manage balsam-bashing activities (soon to be accessible online). We are also creating an online map of the distribution of Himalayan balsam in the Carneddau area, where it is being tackled and by which group.

There is still a long way to go if we are to get to grips with this plant in Eryri, but there is hope.

Action can be taken by everyone to manage this invasive species; here are a couple of suggestions:

1. Report sightings! Download our Himalayan balsam survey form or record the location, ideally providing a grid reference and photo, and email it to cait@snowdonia-society.org.uk. (For sightings away from the Carneddau, submit your records to Cofnod www.cofnod.org.uk/home)

2. Get involved with our balsam days or join one of our training courses. Here you will not only make a physical difference, you will also meet like-minded people and gather the skills and knowledge to remove balsam yourself from your neighbourhood.

Cai Bishop-Guest is a Conservation Assistant for the Snowdonia Society

Eryri a fi

Lleucu Gwenllian

Mae'r artist Lleucu Gwenllian eisoes wedi ennill enw da fel un o ddarlunwyr mwyaf addawol llyfrau plant Cymriaeg. Ar hyn o bryd mae hi'n byw ym Macedonia, ond mae ei gwaith wedi ei ysbyrdoli gan ei magwraeth ym mynyddoedd Eryri, a'i chariad at natur a llên gwerin. Yn y gyntaf o'n colofnau Eryri a Fi, gofynnnon ni iddi rannu gyda ni sut mae Eryri wedi siapio'i bywyd a'i gwaith.

Beth yw dy atgof cyntaf o Eryri?

Yr atgof mwyaf llachar sydd gen i o fy mhlentyndod ydi mynd i lawr i Gwm Bowydd ger fy nghartref ym Blaenau Ffestiniog efo Taid, fy chwaer a fy nghefn dryd. Roedden ni'n arfer plethu cychod o frwyn a'u taflu i'r afon, ac roedd y rasys yn ffyrnig.

Beth yw dy hoff le?

Mae gen i sawl man sy'n agos at fy nghalon, ond mae'n gystadleuaeth agos rhwng tri lle ym Mro Ffestiniog, sef Cwm Bowydd, Llyn Dŵr Oer, a thop chwarel Rhosydd, wrth geg Cwm Croesor.

Mae mynd am dro o gwmpas Cwm Bowydd yn benodol o arbennig i mi. Mae golygfeydd gwych o Drawsfynydd, Manod, Llan Ffestiniog a'r Moelwynion ac i bob cyfeiriad, mae atgof ynglwm â phob lleoliad. Mae'n dal yn destun dryswch i mi nad ydy Blaenau yn rhan o'r Parc Cenedlaethol. I mi, mae olion y diwydiant trwm yma yn pwysleisio prydferthwch naturiol y fro.

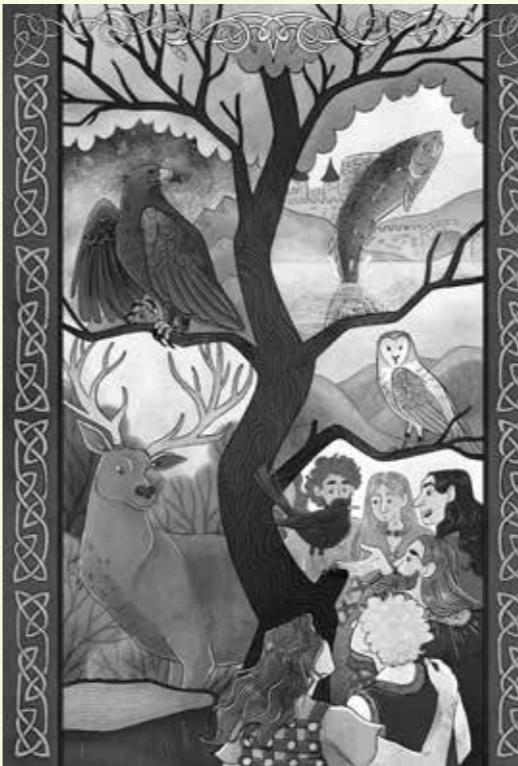
Beth sy'n dylanwadu ar dy waith fwyaf?

Dwi'n hoff iawn o chwedloniaeth, yn enwedig straeon y Mabinogi. I mi, maen nhw'n rhan o'r tir a'r diwylliant yn Eryri. Mae'r diddordeb mewn straeon hud a lledrith wedi arwain yn naturiol at ddiddordeb mewn chwedlau gwledydd eraill, a'u diwylliannau a'u hieithoedd nhw. Credaf bod pobl ym mhobman yn cyfathrebu drwy adrodd straeon. Dyna sydd mor arbennig am ddarlungi i fi - mae'n ffordd o gyfathrebu heb iaith, yn ffordd o ddiddanu dychymyg plant, a hyd yn oed oedolion!

Eryri and me

Lleucu Gwenllian

Sut wyt ti'n creu darn o gelf, a pha gyfrwng wyt ti'n ei ddefnyddio?

Dwi'n creu gwaith terfynol yn ddigidol. Fel rheol mae fy mhroses yn dilyn strwythur reit gysyn, sef derbyn y briff, cyfnod o ymchwil i'r pwnc, creu a gyrru bras syniadau i'r cleient, ac wedyn, unwaith mae pawb yn fodlon, gweithio ar y darlun terfynol yn Photoshop.

Be sy'n dy boeni fwyaf am ddyfodol Eryri?

Mae'n pwysio ar fy meddwl i weithiau nad ydw i'n byw yn Eryri, ac nad ydi'r rhan fwyaf o'r ffrindiau o fy mhlentyndod ddim yno chwaith. Roedd o'n deimlad eithaf anesmwyth i wyllo un tŷ ar ôl y llall yn troi'n dŷ haf yn ystod y pandemig, yn enwedig ym Blaenau, oedd wedi teimlo'n eithaf pell oddi wrth y ffenomenon tan hynny. Ar hyn o bryd dwi'n byw dramor, ym Macedonia - mae fy ngŵr yn dod o'r fan hon, ac roedd sawl ffactor wedi arwain at ein penderfyniad na fyddai'n bosib i ni fyw yn Eryri, am rŵan o leiaf. Dim ond un engraifft ydi fy sefyllfa i, ond mae adlais o'r un hanes yn rhesymeg pob un o fy ffrindiau sydd wedi gadael yr ardal. Hyd yn oed os ydyn ni eisiau dod yn ôl, does gennym ni ddim rheolaeth dros y sefyllfa economaidd, prisiau tai, nag a oes cymuned o bobl ifanc ar ôl yn y lle cyntaf. Mae'n teimlo nad oes i ni opsiwn arall ond ymadael.

www.studiolleucu.co.uk

Lleucu Gwenllian is an emerging Welsh illustrator whose work is inspired by a love of nature and folklore and her upbringing in the mountains of Eryri. Currently based in Macedonia, she has already gained a reputation as one of the most promising Welsh illustrators of children's books. In the first of our Eryri a Fi columns, we asked her to share with us how Eryri has shaped her life and work.

What is your first memory of Eryri?

The most vivid memory I have from my childhood is going down to Cwm Bowydd near my home in Blaenau Ffestiniog with Taid (grandpa), my sister and my cousins. We used to weave boats out of rushes and throw them into the river, and the races were fierce.

What's your favorite place?

Several places are close to my heart, but it's a close competition between three places in Bro Ffestiniog. Cwm Bowydd, Llyn Dŵr Oer, and the tops of the Rhosydd quarry, at the head of Cwm Croesor.

A walk around Cwm Bowydd is particularly special. There are great views of Trawsfynydd, Manod, Llan Ffestiniog and the Moelwynion. In every direction there's a memory attached to each location. I'm still baffled as to why Blaenau is not part of the National Park. To me, these traces of heavy industry emphasise the natural beauty of the area.

What influences your work the most?

I love mythology, especially the stories of the Mabinogi. To me, they are part of the land and culture of Eryri. My interest in

folklore has naturally led to a fascination in the legends of other countries and their cultures and languages. I believe that people everywhere communicate through storytelling. That's what's so special about illustration. It's a way of communicating without language; a way of entertaining the imagination of children – and even adults!

How do you go about creating a piece of art, and what materials do you use?

I create the final work digitally. My process follows a pretty consistent structure, which is to receive the brief, carry out a period of research into the topic, create and send broad ideas for the client, and then once everyone is happy, working on the final picture in Photoshop.

What worries you most about the future of Eryri?

It weighs on my mind sometimes that I don't live in Eryri, and that most of the friends from my childhood aren't there either. It was quite an uneasy feeling to watch house after house become holiday homes during the pandemic, especially in Blaenau, which had felt quite far away from the phenomenon until then. I'm currently living abroad, in Macedonia. My husband is from here, and several factors led us to decide that we wouldn't be able to live in Eryri, at least for now. My situation is just one example, but my story is echoed in those of all my friends who have left the area. Even if we want to return, we have no control over the economic situation, house prices, or whether there's a community of young people left in the place at all. It feels as if the only option has been for us to leave.

www.studiolleucu.co.uk

Nodiadau o wlad fach gyda thirluniau mawr

Richard Neale

Ail-gyfarfod â hen ffrindiau a synnwyr o bwrpas rhwng pawb; gwir werthfawrogiad o dirluniau diwylliannol a balchder ein bod ni yng Nghymru yn arwain y DU yn y frwydr i warchod ein hamgylchedd yn well. Dyma fy rheithrodol i ddilysu'r diwrnod ysbrydoledig yng Nghynhadledd Gwlad Fach, Tirluniau Mawr fis Hydref diwethaf ym Mhlas y Brenin. Roeddwn yn falch o fod yn yr un ystafell â chymaint o bobl gyda'r un diddordeb, ac roedd y cyfarfod yn rhyddhad wedi dioddef dwy flynedd o gyfarfodydd Zoom.

Canlyniad misoedd o waith dygn gan ein Cyfarwyddwr John Harold a'i dîm gweithgar oedd y gynhadledd, ac roedd yn cynnwys cynghrair o gymdeithasau

Parciau Cenedlaethol, yr Ymgwrch dros Barciau Cenedlaethol a chyrrf ymgwrchur eraill. Gyda saithdeg o fynychwyr o bob Parc Cenedlaethol yng Nghymru a Lloegr, AoHNE fel mynyddoedd Clwyd a Dyffryn Dyfrdwy a Mynyddoedd Cambria sydd eto i'w dynodi, roedd y cyfarfod wedi ei fenthithio â thywydd gwych wedi wythnosau o law. Roedd awyrgylch o gyd-ddealltwraeth llawen wrth i grwpiau o fynychwyr fwynhau eu te a theisen ar y teras heulog yn ystod ambell egwyl yn y digwyddiadau i sgwrsio'n frwd a mwynhau'r olygf a ddigyffelyb o'r Wyddfa ar draws Llynnaau Mymbyr.

Rydw i wedi mynchu cynadleddau sy'n teimlo ychydig bach fel siopau siarad: geiriau ac amcanion da cyn dychwelyd

i fywyd bob dydd. Ond roedd hon yn wahanol. Erbyn amser cinio, lluniwyd datganiad ar y cydialwral ywodraethau yng Nghymru a Lloegr i roi eu cefnogaeth lawn i ddeddfwriaeth tirluniau gwarchodedig. Roedd arai rhwng John Harold yn y bore wedi amlygu'r ffaith fod newid meddwl San Steffan ar addewidion amgylcheddol wedi Brexit yn Lloegr yn cyferbynnu gydag ymrwymiadau oedd yn swnio'n gadarn o du Llywodraeth Cymru. O ganlyniad, mae cyrff amgylchedd fel Cymdeithas Eryri mewn sefyllfa newydd o ran dewis y ffordd orau o gefnogi ein llywodraeth, yn hytrach na'r sefyllfa arferol o roi pwysau ar ymhwyr i wneud mwy dros fyd natur a'n cefn gwlad. Ar wahân i wleidyddiaeth, yr hyn a arhosodd yn fy meddwl i – ac yn

Diolch i bawb a fynychodd y Gynhadledd Parciau Cenedlaethol yn Eryri • Thank you everyone who attended the National Park Conference in Snowdonia

meddwl llawer o bobl eraill hefyd – oedd y cyflwyniad agoriadol teimladwy a gawsom gan warden gyda Pharc Cenedlaethol Eryri a merch teulu amaethyddol, Bethan Wynne Jones. Siaradodd gydag arddeliad am sut roedd ei chariad tuag at y tirlun wedi llunio ei bywyd a sut yr oedd bellach yn rhannu hynny gyda'i theulu ifanc.

Felly, pan ofynnwyd i mi rannu fy argraffiadau o'r diwrnod ar gyfer yr erthygl hon, doedd dim angen dwyn fawr o bersŵâd arnaf. Iddweudygwr, fy nheimlad cyntaf oedd y dylfn fod wedi cymryd mwy o nodiadau yn ystod y cyflwyniadau. Ond, yn hytrach na chynnig fy marn fy hun i chi, gofynnais i nifer o unigolion allweddol hefyd rannu eu hargraffiadau o'r diwrnod.

Mae Richard Neale yn un o ymddiriedolwyr Cymdeithas Eryri

Ein Cyfarwyddwr, John Harold, yn traddodi sgwrs yng Nghynhadledd y Parciau Cenedlaethol • Our director John Harold giving a talk at the National Park Conference

Meddai Rose O'Neil, Prif Weithredwr yr Ymgwrch dros Barciau Cenedlaethol:

"Gwnaeth pob dim a welais ac a glywais yn y gynhadledd gryn argraff arnaf. Daeth â phwysigrwydd iaith a'r profiad o weithio yng Nghymru yn fyw. Roedd y tirlun a'r straeon a rannwyd yn wirioneddol ysbrydoledig a deuthum oddi yno gydag egni o'r newydd dros ein cenadwri. Rydw i wir yn edrych ymlaen at yr hyn allwn ni ei wireddu yng Nghymru, wrth i Lywodraeth Cymru roi cynlluniau uchelgeisiol ar y gweill – yn cynnwys Parc Cenedlaethol newydd i ogledd ddwyrain Cymru – a sut all adolygu'r grymoedd i barciau wireddu mwy dros fyd natur a'r hinsawdd. Yma yn yr Ymgwrch dros Barciau Cenedlaethol (CNP) byddwn yn cydweithio'n agos gyda Chymdeithas Eryri a'r Gynghrair dros Dirluniau Dynodedig Cymru i fwrr ymlaen â newidiadau gyda'r Senedd a sicrhau dysgu ledled y DU a thu hwnt."

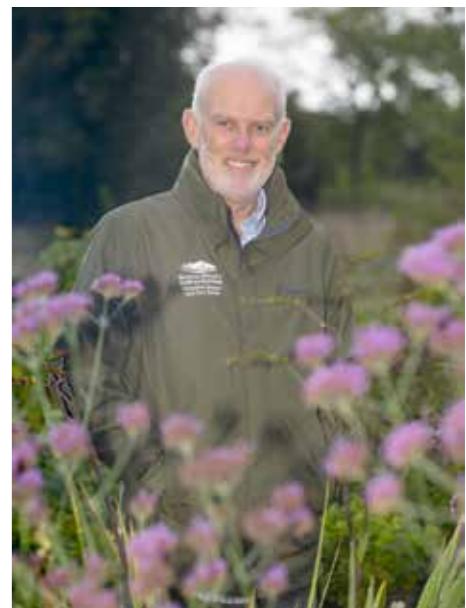

Meddai Lorna Brazell, Ysgrifennydd, Cymdeithas Mynyddoedd Cambria:

"Cafodd y gynhadledd ei chynllunio'n dda, gyda chymysgedd dda o gyfranwyr o bob cwr o'r sector tirluniau dynodedig. Roedd yn werthfawr i Gymdeithas Mynyddoedd Cambria, fel corff mwy newydd a llai, i gael ymdeimlad o'r materion sydd yn gyffredin i dirluniau dynodedig. I mi, roedd yn gryn gymorth cael gwybod am atebion y mae eraill wedi eu darganfod eisoes sy'n gyffredin i ni i gyd. Llwyddais i greu cysylltau gwerthfawr a bydd y rhain yn ein helpu i gydweithio'n agosach er mwyn hyrwyddo cadwraeth tirluniau Cymru. Llawn cyn bwysiced, mae wedi fy helpu i a fy nhîm ddysgu sut i ddatblygu cydweithio gyda'n rhanddalwyr."

Meddai Howard Sutcliffe, Swyddog a Rheolwr Gwasanaethau Wardeniaid AoHNE Mynyddoedd Clwyd a Dyffryn Dyfrdwy AoHNE:

"Mi wnes i wir fwynhau cymryd rhan yn y gynhadledd a chefais fy siomi o'r ochr orau gan y gefnogaeth gan bawb ar gyfer Parc Cenedlaethol newydd yng Nghymru. Rydw i'n credu mewn eiliadau fel hyn mewn amser lle ceir cyfleoedd enfawr ar gyfer bwrw ymlaen. Mae'r Gweinidog Cyntaf yn arwain y ffordd yn ei ymrwymiad i'r Parc Cenedlaethol newydd, a dylem gymeradwyo dymuniad mor ymarferol ac addewid etholiad i greu'r parc newydd cyntaf ers 1957 yng Nghymru. Gwnaeth y ffordd y mae staff a gwirfoddolwyr Cymdeithas Eryri yn cydweithio gydag Awdurdod Parc Cenedlaethol Eryri argraff fawr arnaf. Yn bersonol, rydw i'n awyddus bod cyrff yn cydweithio fel hyn ac nad ydyn nhw'n gorfol cystadlu i oroesi."

Notes from a small country with big landscapes

Richard Neale

Old acquaintances rekindled and a sense of common purpose; an overwhelming appreciation of cultural landscapes and a pride that we in Wales were leading the UK in the battle to better protect our environment. These were my feelings as I returned home at the end of an inspiring day at last October's Small Country, Big Landscapes conference at Plas y Brenin. Relieved at being in the same room as so many like-minded people, the gathering was a tonic after enduring two years of Zoom meetings.

The conference was the result of months of hard work by our Director John Harold and his hard-working team, and it involved an alliance of National Park societies, the Campaign for National Parks and other campaigning organisations. Attended by seventy delegates from every National Park in Wales and England, AONBs like the Clwydian Range and Dee Valley and the yet-to-be-designated Cambrian Mountains, the meeting was blessed by glorious weather after weeks of rain. The atmosphere of convivial camaraderie was palpable as groups of delegates took their tea and cake out onto the sunlit terrace at breaks in the proceedings to chat enthusiastically and take in that peerless view of Yr Wyddfa across Llynnau Mymbyr.

I've attended conferences that feel a bit like talking shops: fine words and good intentions followed by a return to normality. But this one was different. By lunchtime, a joint declaration was made calling on governments in Wales and England to give protected landscapes their full backing in legislation. John Harold's rousing morning speech had highlighted the fact that Westminster's backsliding on post-Brexit environmental promises in England contrasted with continued strong-sounding commitments emanating from the Welsh government. This has resulted in Welsh environmental organisations like the Snowdonia Society being in the novel position of working out how to best support our government, rather than the usual case of pressuring them to do

more for nature and our countryside. Politics aside, what really stuck in my mind – and in many others' too – was the heartfelt opening presentation, delivered by Snowdonia National Park warden and daughter of a farming family, Bethan Wynne Jones. She spoke with such unassuming but genuine conviction about how her love of the landscape had shaped her life and how she was now sharing this with her young family.

Richard Neale is a Snowdonia Society trustee

Rose O'Neil, Chief Executive of the Campaign for National Parks said:

"I was so impressed by everything I saw and heard at the conference. It really brought to life the importance of language and the nuances of working in Wales. The landscape and the stories shared were truly inspiring and I came away with renewed energy for our mission. I'm really looking forward to what we can achieve in Wales, as Welsh Government takes forward ambitious plans – including a new National Park for north east Wales – and how it can reform the powers for parks to deliver more for nature and climate. Here at CNP we will be working closely with the Snowdonia Society and the Alliance for Welsh Designated Landscapes to take forward changes with the Senedd and ensure learning across the UK and beyond."

Lorna Brazell, Secretary, Cambrian Mountains Society said:

"The conference was well planned, with a good mix of contributors from across the designated landscapes sector. It was valuable for the Cambrian Mountains Society, as a newer and smaller organisation, to get a feel for the issues which designated landscapes have in common. I found it so helpful to know about solutions others have already found to issues common to us all. I made several valuable contacts and these will help us to work more closely to promote the conservation of Welsh landscapes. Just as importantly, it has helped me and my team to learn how to build alliances with our stakeholders."

Howard Sutcliffe, Clwydian Range and Dee Valley AONB Officer and Ranger Service Manager said:

"I really enjoyed taking part in the conference and was humbled by the support by all for a new National Park in NE Wales. I think there are moments in time when there are massive opportunities to push on. The First Minister is leading the way in his commitment to the new National Park, and we should applaud such a practical aspiration and election promise to create the first new park since 1957 in Wales. I was really impressed with the way that the staff and volunteers of the Snowdonia Society were working with the Snowdonia National Park Authority. Personally, I am keen that organisations collaborate in this way and do not have to compete to survive."

Pam, Arglwydd?

John Harold

Gofynnwyd i'n Cyfarwyddwr ddewis un erthygl o'r archif i grynhai ei brofiad o bron i ddegawd o waith y Gymdeithas i warchod Eryri. Cais anodd, ond yn y pen draw dewisodd y darn hwn o 2018.

Dydd Mercher 18 Gorffennaf, 2018: diwrnod arall yn y gwaith i gyfarwyddwr Cymdeithas Eryri

Beth wnaeth i mi ddilyn y ffordd hon, tybed?

Efallai mai'r frechdan ar y sedd car wrth fy ymwl oedd yn gyfrifol, oherwydd roedd hi newydd gychwyn sgwrsio â fy stumog. Ond fe wnaeth rhywbeth arall wneud i mi adael yr A487 a thro i'r ffordd gul i Gwm Pennant, wrth i mi ddychwelyd o swyddfeidd y Parc Cenedlaethol ym Mhenrhyneddraeth. Parciais y car, a diffoddais beiriant y car a'r radio. Gadewais y car er mwyn gwerthfawrogi'r heulwen a Chwm Pennant. Roeddwn i wedi treulio ychydig oriau mewn byd arall ac roeddwn i'n awyddus i ddychwelyd i'r byd sy'n gyfarwydd ac yn annwyl i mi.

Roedd yr adar yn dawel, neu yn rhywle arall, a'u gwaith eisoes wedi'i wneud yr haf hwn. Brefai'r defaid heb falio yn ystod y cyfnod hwn o wres rhwng y tymhorau. Tractor yn y pellter oedd yr unig awgrym o ddiwydiant.

Beth sydd ar gael yn y llecyn tawel hwn?

Afon sydd, yn ystod y cyfnod sych hwn, yn casglu rhywfaint o ddŵr clir o gribau Moel Hebog a chrib Nantlle. Maes gwershalla a chapel, ac arwydd wedi'i beintio yn cynnig Mêl Mynydd i'n denu. O ystyried safonau'r oes fodern, saif ffermydd gwasgaredig yn ysgafn ar y tir; dyma lecyn lle mae'r coed yn dal i wyrnod sut i blannu eu hunain a lle mae blodau gwylt yn llenwi'r bylchau fel pe baen nhw'n perthyn yno. Mae drws yr eglwys ar glo, a'r ffenestri lliw

Gwas neidr eurdorchog • Golden-ringed dragonfly

Morwyn dywyll • Beautiful demoiselle dragonfly

yma ac acw. Rhesymol i fod 'ychydig yn fwy hyblyg' ynghylch datblygiad mawr mewn Parc Cenedlaethol. Rhesymol fod yn rhaid i bolisiau sy'n cynnig ychydig bach o amddiffyniad i dirweddau a natur fod yn 'gytbwys' er mwyn sicrhau na fyddan nhw'n rhwystrau. Mae'n debyg eu bod wedi hen gychwyn ar eu taith yn ôl i'w hymgyngoriaethau yng Nghaerdydd erbyn hyn.

Mae'n debyg y gallai morgrugyn deimlo fel hyn, yn gorfol cynnal llechfaen. Fe wnes i fy ngorau glas i ddadlau'n eglur dros yr angen am safbwyt tymor hir. Bydd technolegau yn mynd ac yn dod. Bydd datblygiadau yn mynd ac yn dod. Yn Eryri, agorwyd y chwareli ac yna fe'u caewyd, yn union fel yr un ym mhent draw Cwm Pennant. Fe wnaeth y maes awyr yn Llanbedr gau, yn union fel yr atomfa yn Nhrawsfynydd; caewyd honno wedi dim ond 25 mlynedd o weithredu, gan adael gweddillion yn y llyn nad oes neb yn dymuno eu trafod. Efallai y gwnaiff 'maes awyrennau gofod' – beth bynnag yw ystyr hynny – a thechnoleg dronau ymddangos yn Llanbedr, ond ni wnânt barhau fel y mynyddoedd, y coedydd a'r afonydd. Bydd yr un peth yn wir yn achos 'adweithyddion modiwlaid bychan' – technoleg sydd ddim hyn yn oed yn bodoli ar hyn o bryd, ond sydd eisoes yn cael ei chynnig ar gyfer Trawsfynydd. Mynd a dod fydd hanes pob un ohonynt. Yr hyn sy'n bwysig, heb os, yw'r hyn sydd ar ôl. A bydd yr hyn sydd ar ôl yn dibynnau, yn y Parc Cenedlaethol hwn, ar amddiffyniadau cyson sy'n edrych i'r dyfodol ac yn holi beth hoffem ni ei weld yno. Mae'r amddiffyniadau hyn yn deillio o adnoddau megis polisiau cynllunio; y geiriau hyn, er eu bod yn ymddangos yn wan a brydiau, yw'r unig amddiffyniadau sy'n bodoli.

Nid yw'n braf ceisio gwrthbwys o'r sail resymegol economaidd ddiddiwedd, â'r ffaith fod yr holl adnoddau yn golygu mai siawns

wael sydd gan gadwraeth o Iwyddo yn erbyn hynny. Dyna pam yr oeddwn i'n teimlo'r awydd i fwyta fy nghinio yn yr heulwen yn y cwm hyfryd hwn.

Yn isel rhwng ei glannau, nid oedd afon Dwyfor yn llawer mwy na nant, yn llifo'n araf o dan heulwen drymaidd mis Gorffennaf. Ond yn sydyn, mae'n ganolbwyt i bethau. Dyma weision y neidr – hynafol ond yn bodoli nawr, fel y dirwedd hon. Dau fath cyferbyniol, yr eurdorchog a'r forwyn dywyll, wedi'u denu gan yr haul; mae'r ysglyfaethwyr bychain hyn yn rheoli'r dyfrffordd. Mae'r gwas neiyr fwyaf yn meddiannu'r awyrlle yn eu lliwiau rhybuddio o felyn a du. Mae eu dull o hedfan yn gyhyrog ac yn uniongyrchol; mae mor bwerus, caiff pob tro ei orwneud ychydig, ac mae'n rhaid addasu fymryn i wneud iawn am hynny. Yn y sianeli ymylol, mae'r morwynion tywyll yn dwyn eu cyrchoedd eu hunain gan hofran, â'u symudliw gwyrrd a gwyrdas, a'u corffolaeth eiddil yn cuddio manwl gywirdeb mewn llefeydd cyfyng.

Ar ôl cael fy rhyfeddu gan weision y neidr, fy mhuro gan sŵn y dŵr croyw, fy nghynhesu gan yr haul a bwyta fy nghinio, roeddwn i'n teimlo'n ddynol unwaith eto. Diolch i Dduw am fannau digyffwrdd, eu hanesion dynol, a datblygiad diddiwedd natur a ganiateir ganddynt.

Os ydych chi'n holi pam, mae teitl y darn hwn yn adleisio llinellau hiraethus olaf cerdd gan Eifion Wyn: 'Pam, Arglwydd, y gwnaethost Gwm Pennant mor dlws, a bywyd hen fugail mor fyr?'

John Harold yw Cyfarwyddwr Cymdeithas Eryri

Nwyddau Cymdeithas Eryri Snowdonia Society merchandise

Prynwch yma: • Purchase here:
www.snowdonia-society.org/shop

Why, Lord?

John Harold

We asked our Director to pick one piece from the archive to sum up his experience of almost a decade of the Society's work to protect Eryri. A difficult ask, but in the end he chose this piece from 2018.

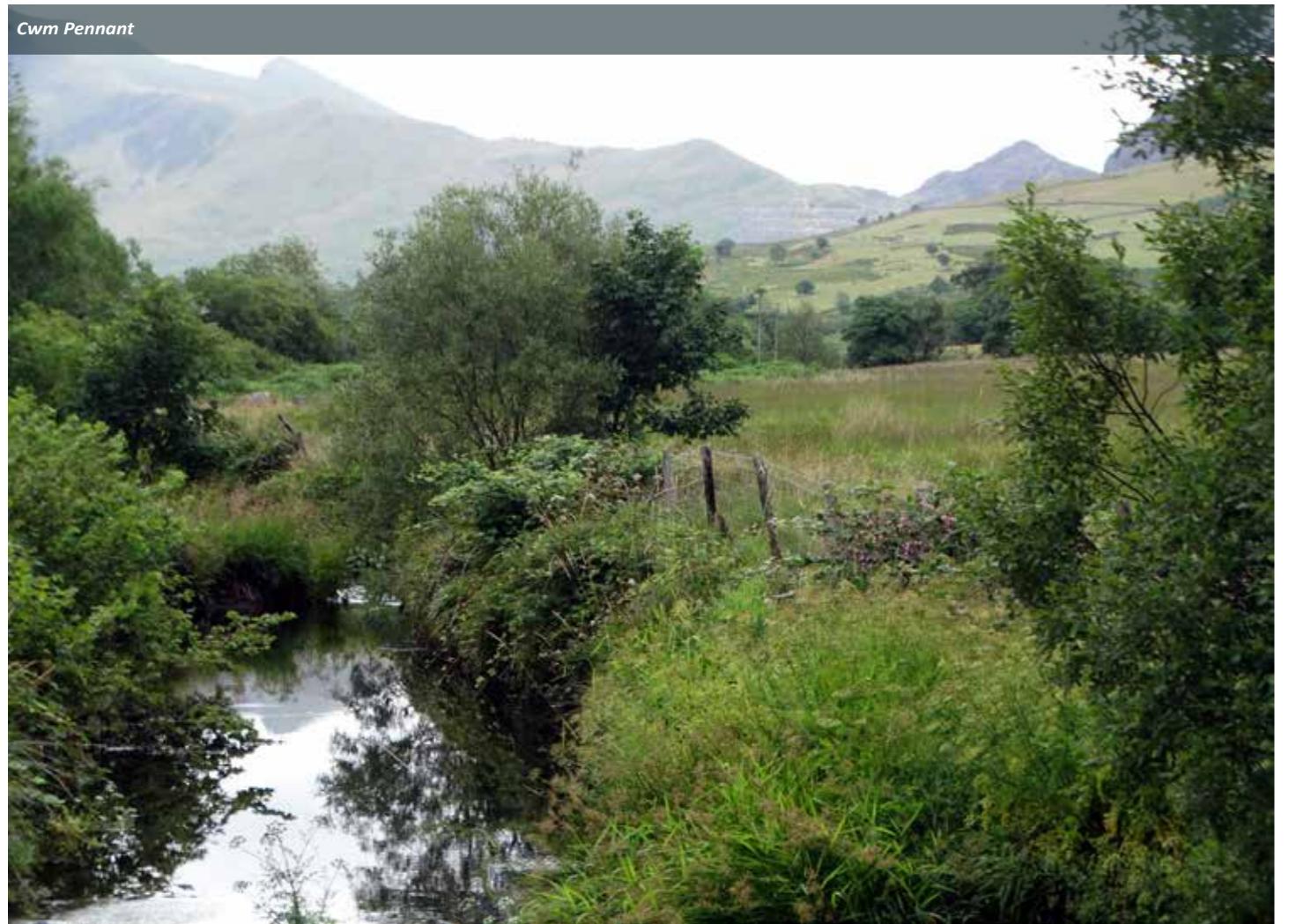
It is Wednesday 18th July 2018: another day at work for the Snowdonia Society's director.

What made me take this road, I wonder?

It might have been the sandwich on the passenger seat, which had just started a conversation with my stomach. But something else made me turn off the A487 on to the ribbon of road into Cwm Pennant, as I returned from the National Park offices in Penrhyneddraeth. I parked, stopped the engine, turned off the radio. I got out of the car and let the sunshine and Cwm Pennant into me. I'd spent the last few hours in another world and I needed to get back to the one I know and love.

The birds were quiet, or elsewhere, their summer's work already done. Sheep bleated without conviction in this spell of heat

Cwm Pennant

between the seasons. Only a distant tractor hinted at industry.

What is there in this backwater? A river which in this dry spell gathers a little clear water off the backs of Moel Hebog and the Nantlle ridge. There's a campsite and a chapel, and a painted sign offering the temptation of Mêl Mynydd – Mountain Honey. Scattered farms sit lightly on the land by modern standards.

This is a place where trees still know how to plant themselves. Wild flowers fill the unused spaces as if they belong there.

The church's door is locked, coloured windows obscured by rust-dripping grilles and the graveyard grass is roughly chopped. The graves repeat the names of a few deep-rooted farmhouses and the families that belonged to them through good years and bad. Their names have been carved by different hands over time but mostly in the same slate. The most recent burials – the last one some 30 years ago – speak of change with exotic tongues of shining marble. Some stones lean against hard-baked anthills which seem to offer their support, fellow monuments to generations of workers.

Why was I there?

I had spent the past hours in Inspection Hearings, the final act of the review of Snowdonia's Local Development Plan. For some sections of the three-day hearing the Snowdonia Society was the only 'representor' present – a reminder of the vital role we continue to play. The Society had played its part from the very beginning, writing detailed submissions and arguing for the protective policies we believe essential in the long-term interest of the National Park. Now, with papers and notes in front of me, my task was to make sure that those points had been clearly made, speaking up for conservation at what seemed the right places.

Today's agenda was different, covering the Enterprise Zones at Llanbedr and Trawsfynydd. This subject brought in by far the most contributors and for this session I found myself sitting next to a row of gentlemen in dark suits. They brought assured presentation, well-polished arguments and reports printed on bright white paper which made it all seem so reasonable. Reasonable to 'make things a bit clearer' for developers here and there. Reasonable to be 'a bit more flexible' over major development in a National Park. Reasonable that policies which offer some slender protection for landscape and nature must be 'balanced' so they do not become obstacles. They would be well on their way back to their consultancies in Cardiff by now.

An ant might feel like this, tasked with holding up a slab of stone. I did my best to make the point clearly about the need for a long-term view. Technologies come and go. Developments come and go. In Snowdonia the quarries came and went, just like the one at the head of Cwm Pennant. The airfield at Llanbedr came and went, as did the nuclear power station at Trawsfynydd, closed down after only 25 years of operation, leaving a legacy in the lake that no-one discusses.

A 'spaceport' – whatever that means – and drone technologies may yet materialise at Llanbedr, but they will not last like the mountains, woods and rivers. And the same will be true for 'small modular reactors' – technology which doesn't yet exist but is already being proposed for Trawsfynydd. They will come and they

will go. What matters, surely, is what remains. And what remains will depend, in this National Park, on consistent protection which looks to the future and ask what we want to see there. That protection stems from tools such as planning policies; these words, weak as they sometimes are, are all there is.

It isn't easy, trying to counterbalance the relentless economic rationale, when the odds and resources seem stacked against conservation. That's why I felt the need to take my lunch in the sunshine of this lovely valley.

Low between its banks, the Dwyfor is hardly more than a stream, flowing slowly under heavy July sunshine. But suddenly it is at the centre of things. Here come the dragonflies – ancient yet immediate, like this landscape. Two contrasting kinds, golden-ringed and beautiful demoiselle – launched by the sun, these miniature predators patrol the waterway. The larger drones take possession of the airspace in yellow and black warning colours. Their flight is muscular and direct, so powerful that each turn is fractionally overdone and has to be compensated by a tiny adjustment. In the side channels the beautiful demoiselles make their own hovering sorties, iridescent in metallic green and turquoise, their delicate build masking pinpoint precision.

Absorbed by the dragonflies, rinsed clean by the sound of fresh water, warmed by the sun and with lunch now inside me, I felt human again. Thank God for unspoilt places, their human stories and the endless unfolding of nature they permit.

In case you are wondering, the title of this piece echoes the final haunting lines of a poem by Eifion Wyn:

'Pam, Arglywydd, y gwnaethost Gwm Pennant mor dlws? A bywyd hen fugail mor fyr?'

Roughly it translates as:

'Why, Lord, did you make Cwm Pennant so beautiful, when a shepherd's life is so short?'

John Harold is the Director of the Snowdonia Society

**CYSTADLEUAETH FFOTOGRAFFIAETH
PHOTOGRAPHY COMPETITION**
dyddiad cau • closing date: 26/06/23
gwobrau hael • generous prizes

www.snowdonia-society.org.uk/cy
www.snowdonia-society.org.uk

Cymdeithas Eryri
Snowdonia Society

Beth sydd mewn enw?

Richard Neale

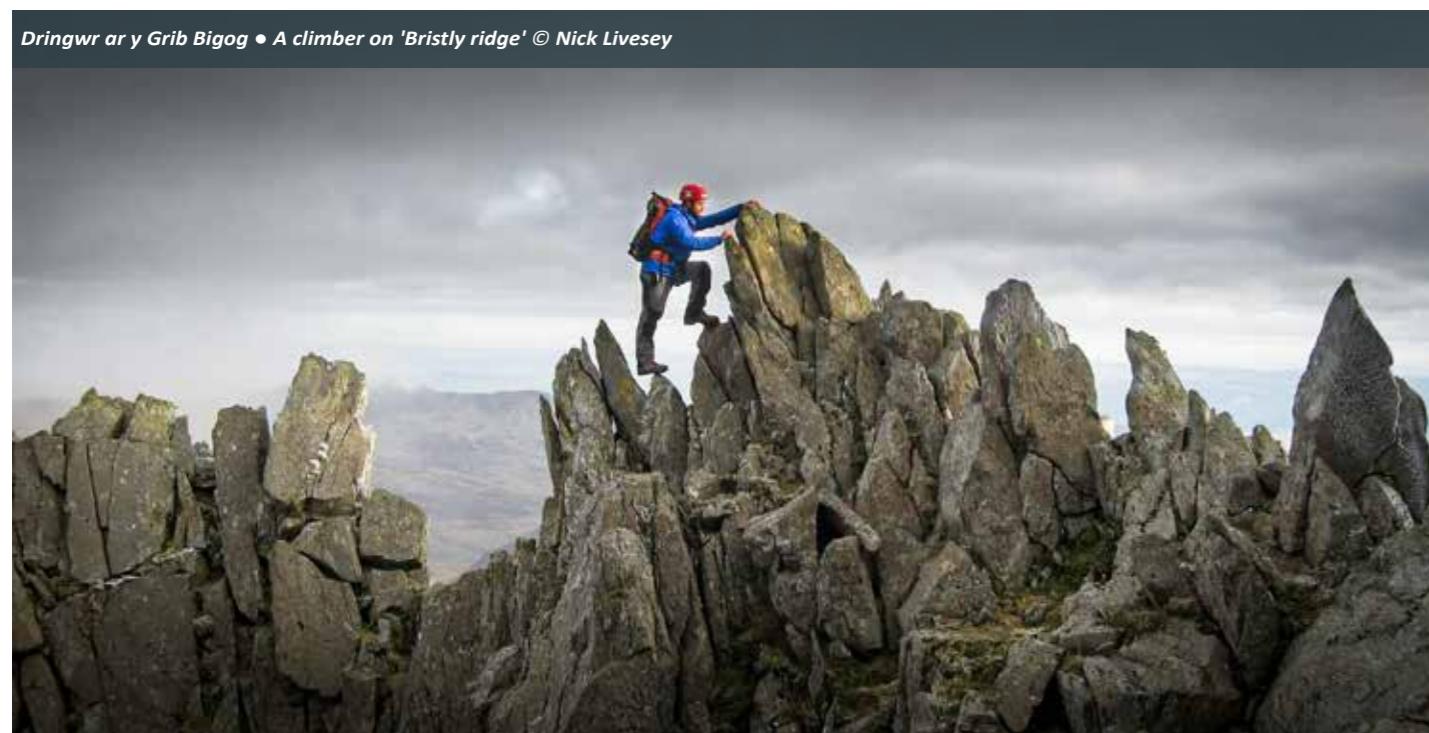
Hoffwn gyfaddef rhywbeth, rhywbeth sy'n codi cywilydd braidd, o ystyried fy nghariad at fy mamaith.

Pan ddechreuais i ddringo yn Eryri gyda chyfeillion ysgol, meddyliais nad oedd ddim o'i le wrth ddefnyddio ambell i enw Saesneg am lefydd yn ein bryniau. Byddem yn dringo'r 'Glyders', dros y 'Bristly Ridge' a'r 'Cantilever', neu'n esgyn yr 'Idwal Slabs' a'r 'Gribin Facet', cyn dychwelyd i Ogwen Cottage' drwy 'Tin-pan Alley'. A hynny er gwaethaf y ffaith bod enwau Cymraeg bendigedig yn barod ar y lleoedd hyn. Rhoddaf y bai ar y ffaith mai dilyn ôl troed ein harwyr yr oeddem: dringwyr ac awduron tywystrfrau Saesneg. Ar ben hynny, roeddem yn dueddol i siarad bratiaith ddoniol Wenglish Llanrwst, ein tref enedigol. Wrth sefyll yr y rhiniog rhwng Pura Wallia a rhannau mwy Seisnigaid o ogledd Cymru, onid yw'r dref yn ystyried ei hun y naill na'r llall, fel y tystir gan yr hen ddywediad *Cymru, Lloegr a Llanrwst?*

Oes ots beth rydyn ni'n galw'n llecynnau mynyddig? Dim ond er hwylustod ambell i fugail a theithwyr y crëwyd y rhan fwyaf ohonynt. Ydy hi'n beth drwg i enwau newid dros amser? Pam na ddylen ni odder y enwau Saesneg a ddefnyddir gan y rhai sy'n cael trafferth ynganu neu gofio enwau Cymraeg diarth? Yn wir, mae ambell un o'r enwau Saesneg lleol hefyd yn hen iawn. Soniodd Gerallt Gymro am Snowdon yn y ddeuddegfed ganrif.

Daeth atebion i'r cwestiynau hyn pan ddechreuais fy ngyrfa fel warden ymhliwr yr union lefydd yna y soniais amdanynt. Un o'r pethau cyntaf a wnaeth fy mhennaeth, Iori Ellis-Williams, pan ddechreuais i oedd mynd â fi i Cwm Idwal a thynnau fy sylw at ac enwi llawer o'i chlogwyni, creigiau, nentydd a thirnodau eraill. Dysgais fod yr enwau ar fapiau'n cynnwys dim ond cyfran

Dringwr ar y Grib Bigog • A climber on 'Bristly ridge' © Nick Livesey

fechan iawn o'r cyfoeth o enwau hudolus a roddir i bron bob nodwedd yn y cwm. Mae llawer ohonynt yn cynnig cip ar fywyd yn yr hen amseroedd. Crybwylir yr enw Nant Ffrancon yn Llyfr Taliesin (1275), sy'n cynnwys cerdd llawer hŷn, ac a allai, yn ôl un dehongliad, gyfeirio at filwyr cyflogedig Sacsoniaid. Byddai llawer o'r enwau lleoedd hyn wedi cael eu llefaru gan dywysof brodorol olaf Cymru, Dafydd ap Gruffydd, wrth iddo osgoi milwyr Edward I, yn uchel yn y Carneddau yn ystod dyddiau olaf enbyd annibyniaeth Cymru. Mae ambell i enw'n cynnig yr unig gofnod o bobl a digwyddiadau sydd wedi eu hen anghofio; ac mae nifer ohonynt yn rhoi cipolwg diddorol ar iaith y *werin* ganriboedd yn ôl.

Wrth i mi fynd yn hŷn ac efallai yn ddoethach, dwi wedi sylweddoli fod rhesymau eraill pam y dylen ni ddysgu, coleddu a defnyddio ein henwau lleoedd brodorol. Mae'r ffaith bod geiriau fel bro, cynefin a hiraeth yn rhan mor bwerus o'n hymwybyddiaeth genedlaethol yn dangos sut mae Cymreictod ynghlwm â chariad at y tir. Bob tro mae enw Saesneg yn disodli un Cymraeg, mae'n teimlo bod rhan o'n hunaniaeth wedi'i ddiffodd. Mae defnyddio'r enw gwreiddiol yn arwydd o barch, yn yr un modd â defnyddio'r enw Uluru yn lle 'Ayers Rock' sy'n dangos parch at yr Awstraliaid brodorol.

Ar lefel llai gwleidyddol, mae gan enwau lleoedd arwyddocâd arall sy'n mynd y tu hwnt i fod yn labeli yn unig. Maen nhw'n cynnig ymdeimlad o berthyn. Mae'r enwau ar lefydd o gwmpas fy nghartref – Coed Rogo, Gors Goch, Buches Nant... yn ychwanegu dimensiwn ysbyrydol i'n bywydau yma. Maen nhw'n bethau cysurus, i'w sawru; angorau ieithyddol cyfarwydd sy'n fy nghysylltu iâ fy nghymdogaeth – ac i'r bobl eraill a fu yma trwy'r oesoedd.

Mae Richard Neale yn un o ymddiriedolwyr Cymdeithas Eryri

What's in a name?

Richard Neale

Gelwir y graig hon yn 'The Cantilever' gan y Saeson – ac ambell i Gymro hefyd! Ond, yr enw gwreiddiol yw Y Gwyliwr • Commonly known as 'The Cantilever', the original name for this familiar landmark is Y Gwyliwr, the Welsh word for a sentinel.

I have a confession; one which I hesitate to share, given my declared love of the Welsh language.

When I began exploring Eryri with schoolfriends, I'd think nothing of using English names for landmarks. We would climb 'the Glyders' via the 'Bristly Ridge' and 'the Cantilever'; or scramble on the 'Idwal Slabs' before returning to 'Ogwen Cottage' through 'Tin-pan Alley'. This was despite there being infinitely better original Welsh names for these places. In my feeble defence, we were following in the footsteps of our heroes who coined and used these names: the English climbers and guide-book writers such as W A Poucher. Furthermore, we were inclined to lapse into the comically muddled Wenglish patois of Llanrwst, our hometown. Standing on the divide between Pura Wallia and the more Anglicised parts of north Wales, the town has always considered itself neither one nor the other, as witnessed by the saying *Cymru, Lloegr a Llanrwst*.

Does it matter what we call our mountain landmarks? Most were only created for the convenience of a few shepherds and travellers. Is it a bad thing for names to change over time? Why shouldn't we tolerate the English names used by those who struggle to pronounce or remember the mystifying Welsh names? In fact, a few of the local English names are also venerable with age. The name Snowdon itself was mentioned by Gerald of Wales in the twelfth century.

The answer to these questions began to fall into place when I started my working life as a trainee warden amongst those very landmarks. One of the first things my boss, Iori Ellis-Williams, did when I started was to take me to Cwm Idwal and point out and name many of its landmarks. I learnt that the names on maps comprise only a tiny proportion of a wealth of enchanting names given to almost every feature in the cwm. Many of them provide tantalising glimpses of life in ancient times. The name Nant Ffrancon is mentioned in the Book of Taliesin (1275), featuring an already ancient poem, and may, according to one

interpretation, refer to Saxon mercenaries. Many of these place-names would have been spoken by the last native Welsh prince, Dafydd ap Gruffydd, as he evaded Edward I's soldiers, high up in the Carneddau during those final desperate days of Welsh independence. Some names are the only record of long-forgotten people and events; many provide a fascinating insight into the language as it was spoken by *y werin*, the working country folk, many centuries ago.

As I've grown older and perhaps a little wiser, I've become aware of other reasons why we should learn, cherish and use our native place-names. The rather elusive concept of Welshness involves a love of the land itself, as evidenced by the way that words such as bro, cynefin and hiraeth resonate so powerfully in our national consciousness. Every time an English name dislodges a Welsh one, it feels like part of our identity has been extinguished. Using the original name is a mark of respect, in the same way as using the name Uluru rather than Ayers Rock shows respect to Aboriginal Australians.

On a less political level, place-names have another significance which goes beyond being just labels. They offer a sense of belonging. Knowing and using the names of the places around our home – Coed Rogo, Gors Goch, Buches Nant... – adds a more spiritual dimension to our lives here. They're comforting names to be savoured; familiar linguistic anchors. They bind us to our neighbourhood and connect us with a host of others down the ages who knew this place.

Richard Neale is a Snowdonia Society trustee

Gwasanaeth Natur i Eryri

John Harold

Sut allwn ni wireddu adferiad byd natur?

Yn ddiweddar, cyflwynodd Cymdeithas Eryri adroddiad i Lwydodraeth Cymru ar sut y byddai Gwasanaeth Natur Cenedlaethol yn gallu darparu cyfleoedd i weithredu dros fyd natur, gan amlinellu rôl i'r Gymdeithas o ran datblygu medrau yn y sector cadwraeth.

Rydym yn gwybod ein bod yn byw mewn argyfwng byd natur. Ym mis Ionawr amlinellodd y Gweinidog Newid Hinsawdd uchelgeisiau dros weithredu yng Nghymru, canlyniad ymholiad 'Plymio'n Ddwfn' Lwydodraeth Cymru i fioamrywiaeth. Mae tirluniau dynodedig fel Parc Cenedlaethol Eryri wedi eu hamlygu'n glir fel cyfranogwyr hanfodol os yw Cymru'n mynd i wireddu ei hymrwymiadau i darged byd-eang '30x30' dros adferiad byd natur.

Anghenion byd natur a'n hangen ni am fyd natur

Pwy fydd yn datrys yr argyfwng byd natur?

Mae rhai gweithrediadau'n cael eu cyflawni gan lywodraethau, busnesau neu reolwyr. Ond fe all unigolion a grwpiau hefyd wneud gwahaniaeth arwyddocao. Mae angen golwg glir arnom o rôl cymdeithas wâr yn adferiad byd natur.

Yn ogystal ag ewyllys gwleidyddol ac adnoddau, mae angen pobl gyda'r medrau priodol os ydym am sicrhau adferiad byd natur. Mae'n debyg mai ym maes helpu mwy o bobl i ddatblygu 'medrau dros fyd natur' y bydd y Gwasanaeth Natur Cenedlaethol yn datblygu fwyaf.

Mae saith degawd o gadwraeth natur broffesiynol yn DU wedi dangos gorchwyl mor fawr sydd yn ein hwynebu ac mor anodd yw sicrhau adnoddau a dygymod â defnyddiau tir gwahanol a blaenoriaethau economaidd. Yn gynyddol, rydym yn deall bod angen mwy o bobl arnom gyda mwy o fedrau i weithio dros fyd natur. Mae'r syniad o Wasanaeth Natur Cenedlaethol fel hwb medrau a chyflogaeth i ddatblygu'r sector amgylcheddol yn un deniadol.

Mae'n ymddangos yn amlwg bod angen i Wasanaeth Natur Cenedlaethol wireddu

dros fyd natur. Os mai sicrhau offer a galluogi pobl yw prif bwrpas Gwasanaeth Natur Cenedlaethol, sut fyddwn ni'n sicrhau ei fod hefyd yn gwired du dros fyd natur yn y pen draw? I wneud hynny mae'n rhaid canolbwytio ar y medrau sydd wirioneddol yn cefnogi byd natur.

Fe all Gwasanaeth Natur Cenedlaethol ddatblygu ein dealtwriaeth o'r sector amgylcheddol yng Nghymru'r 21ain ganrif. Mae cenedl flaengar a chyfrifol yn fyd-eang yn gwarchod ei hamgylchedd a'i threftadaeth naturiol. Mae cenedl gyroethog ac iach yn gweithio mewn ffyrrd sy'n darparu cyfleoedd, sy'n cefnogi lles ac yn atgyfnerthu cyfalaif diwylliannol fel yr iaith Gymraeg. Fe all Cymru ddewis cyfoeth byd natur, fel y mae gwledydd fel Slovenia, sydd yn debyg i Gymru o ran maint ei phoblogaeth ac arwynebedd tir.

Canolbwytio ar fedrau, cymryd rhan drwy weithredu

Bydd sicrhau gweithredu 'natur-bositif' o amgylch canolfannau poblogaeth yn dod â buddion lles i bobl sy'n byw yno ac, yn ddiamau, mae hyn yn waith pwysig a gwerth chweil. Fodd bynnag, mae hi'n fater arall adfer cynefinoedd o ansawdd uchel ar raddfa'r tirlun, sef yr hyn sydd wr ei angen ar fyd natur. Dylai Gwasanaeth Natur Cenedlaethol gyfrannu at y ddau; sicrhau rhan pobl mewn gofalu am fyd natur a chynyddu'r gweithlu o bobl gyda'r medrau ecolegol angenrheidiol i wireddu adferiad byd natur.

Byddai'n eithaf hawdd dyfeisio Gwasanaeth Natur Cenedlaethol yn seiliédig ar gysyniad cyffredinol o hyfforddiant 'gwyrd' a chreu swyddi. Fodd bynnag, ni fyddai cynllun o'r fath o anghenraíd yn ein helpu i fynd i'r afael â'r argyfwng byd natur.

Mae angen i Wasanaeth Natur Cenedlaethol wireddu:

- gweithredu sy'n mynd i'r afael yn uniongyrchol â blaenoriaethau strategol i adfer byd natur
- y medrau a'r gallu angenrheidiol ar gyfer adfer byd natur

• cyfleoedd i unigolion sy'n ehangu ac yn atgyfnerthu'r sector cadwraeth

• rôl arweiniol i Gymru o ran gwarchod ac adfer yr amgylchedd

Mae'r rhain yn eiriau mawr ac yn uchelgeisiau mawr, yn genedlaethol eu hyd a'u lled. Ond bydd rhaid gwired du Gwasanaeth Natur yn lleol. Pobl go iawn mewn mannau go iawn, yn cydweithio ar raddfa'r maes a'r fferm, pentref a dalgylch. Dyna lle daw ein Cymdeithas yn rhan o'r darlun.

Gweithredu'n lleol

Tra bod Lwydodraethau yn amlinellu fframweithiau, polisiau ac ariannu, mae ffawd natur yn digwydd ar y ddaear yn lleol. Yn Eryri rydym yn gweld perthnasau positif rhwng ffermwyr ac Awdurdod y Parc Cenedlaethol nad ydyn nhw bob amser yr un fath mewn rhannau eraill o Gymru. Fe all y rhain ffurfio asgwrn cefn

adferiad byd natur os yw'r Cyllun Ffermio Cynaliadwy'n cynnig y gefnogaeth briodol ar gyfer ffermio sy'n wirioneddol gyfeillgar i fyd natur. Eisoes rydym yn gweld ambell i broiect yma ar raddfa fawr sydd o fudd i fyd natur wrth fynd i'r afael â materion fel rhywogaethau ymledol, carbon a rheoli dŵr. Byddai mwy o'r rhain yn dechrau gwneud gwahaniaeth.

Mae digon o bartneriaethau yn bodoli gydag enw da o ran gwired du cynlluniau i roi hyder y byddai modd gwired du GNC ledled Cymru fel rhwydwaith wedi ei dosbarthu. Mae hyn yn golygu na fydd yn endyd unffurf, ond dydy'r byd natur, tirlun a phoblogaeth y bydd yn cydweithio efo hi ddim chwaith, wrth gwrs.

Dychmygu gwasanaeth natur i Eryri

Ym mis Ionawr anfonodd y Gymdeithas adroddiad o'r potensial ar gyfer datblygu 'Gwasanaeth Natur' yn Eryri. Comisiynwyd y gwaith gan Gyngor Gweithredu Gwirfoddol Cymru, sy'n arwain gwaith ar y cysyniad o 'Wasanaeth Natur Cenedlaethol' ar ran Lwydodraeth Cymru.

Hieracium snowdoniense. Heboglys Yr Wyddfa • Snowdon hawkweed © Robbie Blackhall-Miles

Byddai Gwasanaeth Natur Cenedlaethol, ar y ffurf sy'n cael ei draffod ar hyn o bryd, yn ddatblygu hyfforddiant a chyflogaeth sy'n berthnasol i fyd natur ar gyfer pobl ifanc yn arbennig, ar y cyd ag ymgysylltu pobl yn ehangach gyda'r gwaith o reoli ac adfer bywyd gwylt a chyfinoedd. Wrth wraidd hyn mae uchelgais i fynd i'r afael â'r bwllch o ran medrau sydd wedi peri pryder i'r sector cadwraeth ers cymaint o amser. Os yw Cymru'n mynd i wrthdroi ffawd byd natur bydd angen llawer mwy o bobl gyda medrau, gwybodaeth a phrofiad o gadwraeth a rheolaeth tir na'r nifer sydd ar gael ar hyn o bryd. O safwynt medrau arbenigol angenrheidiol ar gyfer adnabod rhywogaethau ac asesu cynefinoedd er mwyn mesur cynnydd adferiad byd natur, mae'r prinder hyd yn oed yn fwy amlwg.

Dros y degawd diwethaf rydym wedi canolbwytio'n gyson ar gyfleoedd ymarferol mewn gwirfoddoli, hyfforddiant achrededig, profiad gwaith ac, yn fwy diweddar, cynlluniau hyfforddiant â thâl. Mae hyn wedi annog ffordd o weithio sy'n darparu cefnogaeth a chyfleoedd datblygu i bobl unigol yr ydym yn gweithio gyda nhw.

Yn yr un cyfnod rydym wedi gwneud ymrwymiad cyson i wireddu ein

gwasanaethau sy'n ymneud â'r cyhoedd yn ddwyieithog. Ymatebodd ymgeiswyr o bob cwr o Gymru i'n proses reciriwtio staff mwyaf diweddar – pobl ifainc sydd yn dymuno gweithio ym maes cadwraeth ac sy'n falch o weld bod yr iaith Gymraeg yn ganolog i hunaniaeth y corff.

Fel corff o faint canolig gydag ychydig o dir yn unig, rydym wedi ddatblygu ethos o weithio drwy gynnig cymorth fel rhan o'n gwaith ymarferol. Rydym yn cynnig ein gwasanaethau i'r sawl sydd eu hangen, cyn belled â bod y gwaith yn fuddiol i rinweddau arbennig yr ardal. Rhoir blaenoriaeth i waith sy'n rhan o gynlluniau a phrojectau tymor hir. Yn 2022 llwyddwyd i ddarparu gwirfoddolwyr ar gyfer 217 o weithgaredau cadwraeth a hyfforddiant unigol.

Fel cyflogwr lleol rydym yn ymdrechu i fod yn hysbyseb dda i'r sector cadwraeth ac i fod y cyflogwr gorau posibl. Rydym yn gyflogwr Gwir Gyflog Byw cofrestredig ac rydym wedi derbyn gwobr 'Ymgyrraedd' Cyflogwr Chwarae Teg.

Conglfeini ar gyfer gwasanaeth natur

Mae gwirfoddoli yn elfen seilio. O'i lunio a'i reoli yn briodol fe all ddarparu ystod

eang o fuddion o ran lles. Wedi sicrhau adnoddau a'i gyflwyno'n broffesiynol fe all ddarparu cyfleoedd sydd ar gael i bawb ledled cymdeithas. Bydd y buddion eang hyn ac ethos gwir gynhwysol yn hanfodol os ydym ym mynd i wrthdroi'r sefylfa bresennol lle nad yw byd natur yn rhan o fywydau llawer o bobl.

I sicrhau adferiad byd natur ar raddfa eang, bydd yn ofynnol cyflenwi casgliad o fedrau ecolegol sy'n angenrheidiol ar gyfer asesu, monitro, rheoli a dehongli cynefinoedd o gopaon mynyddoedd i'r traeth a thu hwnt. Bydd angen i GNC gael pwrpas clir ar lwybrau hyfforddi i ddathlu'r casgliadau yma o fedrau ar raddfa fwy i wneud gwir wahaniaeth i ddyfodol byd natur. Am flynyddoedd rydym wedi cynnig hyfforddiant anffurfiol fel math o 'ychwanegu-gwerth' fel bod pobl sydd â diddordeb yn gallu dysgu mwy am y rhywogaethau, y cynefinoedd a'r tirluniau y maen nhw'n helpu i'w gwarchod. Yn y blynnyddoedd diweddar rydym wedi cymryd cam ymhellach drwy ddatblygu ac addasu unedau hyfforddiant achrededig sy'n berthnasol i'n gwaith.

Mae cyfleoedd i lawer mwy o bobl gael blas ar reolaeth tir drwy gyfrwng rhaglenni profiad gwaith a weithredir

yn briodol. Dyma lle all pobl ifainc weld eu hunain yn y dyfodol ac ar hyn o bryd dyma gyfle sydd wedi ei fethu i raddau helaeth. Pan edrychon ni ar ymarferwyr cadwraeth, roedd yn glir nad oedd y cyrff oedd yn y sefyllfa orai i roi'r math yma o raglenni ar waith – cyrff anlywodraethol mwy, canghennau o'r llywodraeth a chyrrf cyhoeddus – yn cymryd rhan digonol yn y gwaith hwn nac yn ymgysylltu ag o. Tra bydd hynny'n parhau, bydd y gwaith o reoli a gwarchod byd natur ac adnoddau naturiol yn parhau yn ddirlgelwch i'r genhedlaeth nesaf i wynebu'r gorchwylion hyn.

Byddai Gwasanaeth Natur Cenedlaethol yn gallu darparu'r arweiniad, y strwythur a'r gefnogaeth angenrheidiol i sicrhau bod y gwaith hwn yn wir weladwy.

Mae ein profiad ein hunain o wireddu cynlluniau hyfforddi yn addysgiadol; gwaith dwys a all fod yn hynod o werth chweil a chynhyrchiol. Rydym wedi bod yn ffodus i weithio gyda phobl ifainc sydd wedi croesawu'r cyfleoedd ac wedi symud ymlaen yn gyflym i sefyllfa lle maen nhw'n gwneud cyfraniad enfawr i waith a bywyd y corff. Rydym yn frwdrydig dros hybu cyrsiau hyfforddi dros fyd natur a gofal am dir sy'n cael eu rhoi ar waith yn effeithiol a gyda'r adnoddau priodol.

Yn yr ymchwil ar gyfer ein hadroddiad i Lywodraeth Cymru arolygyd grŵp o arweinwyr cadwraeth profiadol, a gofynnwyd iddyn nhw at bwy y dylid targedu cynlluniau hyfforddiant o'r fath. Mae sgoriau uchel ar gyfer 'pobl ifainc' a 'graddedigion' yn cyd-fynd â'r angen am fuddsoddiad i sicrhau llwyddiannau tymor hir. Mae sgoriau uchel ar gyfer y 'di-waith' a 'phobl sy'n newid gyrf' yn adlewyrchu potensial y gwaith hwn i drawsnewid bywydau, rhywbeth sydd wedi ei brofi gan lawer honom.

Mae ein rhaglen yn elwa o gael ei gweinyddu mewn partneriaeth â holl brif gyrrf Eryri a llawer o gyrrf llai. Ar gyfer gwirfoddolwyr a'r hyfforddedigion, mae'n hanfodol bod cyfleoedd ar gyfer cynnydd yn cael eu cynnwys a'u cefnogi'n ofalus.

Pwynt dysgu allweddol wedi degawd o weithio gyda gwirfoddolwyr a hyfforddedigion, yn cynnwys cyfran uchel o bobl ifainc, yw nad yw darparu'r cyfleoedd i gyflawni gwaith defnyddiol yn ddigon; mae angen atodi medrau cyflogadwyedd/cyflogaeth i'r cynllun.

Rydym wedi datblygu rhai arfau i helpu gwirfoddolwyr a hyfforddedigion i wneud yn fawr o werth y cyfleoedd y maen nhw'n

Chrysolina cerealis. Chwilen Yr Wyddfa • Rainbow leaf beetle or Snowdon beetle
© Richard Gallon

eu cael efo ni. Rydym yn cynnig adolygu CV, ymarfer cyfweliad, a rhwydweithio. Rydym yn ehangu'r dull yma o weithredu ac yn rhoi cyflwyniadau mewn Canolfannau Gwaith a ffeiriau myfyrrwr. Mae mwy i'w wneud yn unol â Gwasanaeth Natur Cenedlaethol i atodi gwerth ychwanegol ar raglenni gwirfoddoli.

Rydym yn gwybod mor anodd yw reciwtio staff gyda medrau ecolegol sy'n siarad Cymraeg, ond ni allwn or-ddweud pa mor berthnasol yw hyn i Wasanaeth Natur Cenedlaethol. Mae'n rhaid i GNC sicrhau newid yn y maes hwn. Mae angen i bobl ifainc ystyried byd natur/cadwraeth fel opsiwn iddyn nhw, a rhywbeth sy'n cael ei roi ar waith mor rhwydd yn y Gymraeg ag ydy o yn y Saesneg. Rydym yn falch ein bod, fel corff cadwraeth trydydd sector, yn cyflawni ein gwaith yn ddwyieithog.

Medrau maes ecolegol; gwir argyfwng byd natur?

Yn 2010 rhoddwyd y gorau'n llwyr i ddysgu botaneg fel pwnc gradd yn y DU, wedi degawdau o ddirywiad. Ers hynny mae llond llaw o brifysgolion a cholegau wedi argymhell dysgu botaneg fel rhan o raddau cyfunol. Ond mae llif y cyflenwad o bobl sy'n dod i mewn i gadwraeth natur gyda chefnidir academaidd mewn botaneg mwy neu lai wedi diflannu.

Yn ôl ein profiad ein hunain fel cyflogwr mae nifer fawr o bobl yn graddio gyda graddau mewn ystod rhyfeddol o bynciau ledled y sbectrwm amgylcheddol ac ecolegol. Yn ddieithriad, bron, maen nhw'n adrodd mai ychydig iawn o ecoleg maes neu adnabod rhywogaethau oedd yn rhan o'u graddau.

Maes arall o ran medrau sy'n allweddol ar gyfer adferiad byd natur yw rheolaeth tir ymarferol. Ar hyn o bryd mae'r mwyafrif o bobl sy'n dilyn gyrf a mewn byd natur/ cadwraeth yn defnyddio gwirfoddoli fel

y llwybr sylfaenol i ddatblygu profiad ymarferol a medrau. Mae hyn yn arwain at sylw allweddol; bydd gwirfoddoli fel llwyfan lefel-mynediad i gyfleoedd yn rhan graidd o Wasanaeth Natur Cenedlaethol.

I sicrhau bod GNC yn gwireddu allbynnau a chanlyniadau arwyddocaol bydd angen iddi gyrraedd ymhell – o fewn ecosystem y sector amgylcheddol presennol yn ogystal â dinasyddion sy'n gefnogol i fyd natur, ond yn hanfodol hefyd ymhell y tu hwnt i'r demograffig hnwnw, pobl nad ydyn nhw eto wedi darganfod perthynas arwyddocaol gyda byd natur. Mae pobl ifainc yn un o'r cynulleidfaedd allweddol ac mae angen cyrraedd nifer fawr ohonyн nhw os ydym yn mynd i sicrhau newid o fewn y genhedlaeth.

Dyma ddadl glir dros sicrhau bod gwirfoddoli yn rhan sylfaenol o'r GNC. Er yn ddymunol, mae hi bron yn amhosib meddwl bod modd gwireddu cyrsiau hyfforddi o ansawdd uchel ac sydd â thâl teg mewn niferoedd uchel iawn. I gydbwys o costau gyda hyd a lled, dylai'r GNC allu cynnig cyfle i bawb yng Nghymru wneud rhywbeth positif dros fyd natur. Yn realistig, dim ond gwirfoddoli all wneud hynny – wedi ei ddarparu o lwyfan eang o raglenni rhanbarthol a lleol a reolir yn dda.

Yn nodedig, pan gynhalwyd arolygon ar arbenigwyr cadwraeth, graddiwyd ymgysylltu â'r cyhoedd fel y casgliad o

fedrau lleiafangenrheidiol o'r hollopsiynau a gyflwynwyd – ond nid oherwydd nad yw'r medrau yma'n cael eu gwerthfawrogi. Credwn mai barn yr arbenigwyr yw bod y medrau yma yn gymharol luosog ar hyn o bryd a bod adnoddau cymharol dda ar eu cyfer. Deallir yn eang ei bod yn haws ymgysylltu'r cyhoedd gyda chadwraeth rhywogaeth, cynefin, neu leoliad arbennig nag yw hi i warchod a rheoli'r nodwedd neilltuol hnwnw.

Ariannu cadwraeth natur

Os cafwyd syndod yng nghanhlyniadau ein hymchwil dyma fo. Pan ofynnwyd i ymarferwyr cadwraeth pa fedrau oedd fwyaf eu hangen, daeth 'ariannu' i'r brig, yn uwch na'r holl fedrau asesu ecoleg maes pwysig a medrau ymarferol.

Mae hyn yn adlewyrchu'r dealltwriaeth eang o gyn lleied o adnoddau a gyflenwyd i fyd natur ac a gyflenwir. Mae cylidebau'r Llywodraeth yn lleol ac yn genedlaethol o dan bwysau, fel maen nhw wedi bod ers amser maith. Mae'r trydydd sector yn clustnodi mwy a mwy tuag at ymgysylltu â'r cyhoedd oherwydd ei fod yn fodd i gynnal incwm. O ganlyniad mae gwariant uniongyrchol ar adferiad byd natur yn cael ei gwtogi ac mae'n amlwg yn annigonol.

Mae cwestiwn difrifol yma. Gallwn ddychmygu bod rhai pobl yn dod i mewn

i'r sector byd natur wrth newid gyrfa, yn ychwanegol â'r targed demograffig iau mwy amlwg. Ymysg y pobl sy'n newid gyrfa mae'n bosib bod gan rai gasgliadau sylweddol o fedrau sy'n berthnasol i ddatblygu a rheoli'r ariannu angenrheidiol ar gyfer adferiad byd natur.

Mae'r berthynas rhwng iaith a'r amgylchedd yn un ddofn a hynafol, yng Nghymru fel pob man arall. Yn llawer mwy newydd mae'r berthynas rhwng iaith a'r symudiad amgylcheddol. Mae byd natur a'r iaith yn ddwy ochr o'r un geiniog. Mae'r ddau yn ymneud ag amrywiaeth werthfawr. Mae angen gwarchodaeth ymarferol ar y ddau, a gwneud yn fawr o egni a brwdrydedd – pobl ifainc yn arbennig – a'u sianelu i sicrhau eu bod yn ffynnu yn y dyfodol.

Cenedl fach yw Cymru sy'n cynnig arweinyddiaeth arwyddocaol ar agweddau o'r amgylchedd. Os caiff ei strwytho'r briodol ac os bydd yr adnoddau angenrheidiol yn cael eu cyflenwi, fe all Gwasanaeth Natur Cenedlaethol fynd i'r afael â'r bwllch o ran medrau ac atgyfnerthu maes cadwraeth natur a'i wneud yn fwy perthnasol a real, er mwyn dod â byd natur yn fwy i bawb.

John Harold yw Cyfarwyddwr Cymdeithas Eryri

Arabidopsis petraea. Berwr y cerrig y gogledd • Northern rock-cress © Robbie Blackhall-Miles

A Nature Service for Eryri

John Harold

How can we bring about nature's recovery?

Snowdonia Society recently submitted a report to Welsh Government on how a National Nature Service could provide opportunities to take action for nature, and outlining a role for the Society in building skills in the conservation sector.

We know we are living in a nature emergency. In January the Climate Change Minister outlined ambitions for action in Wales, the result of Welsh Government's 'Deep Dive' inquiry into biodiversity. Designated landscapes such as Eryri's National Park are clearly highlighted as essential players if Wales is to achieve its commitments to the global '30x30' nature recovery target.

The needs of nature and our need for nature

Who will fix nature?

Some actions are the preserve of government, business or regulators. But individuals and groups can also make a significant difference. We need a clear view of the role of civil society in nature restoration.

In addition to political will and resources, people with the right skills are needed if we are going to repair nature. Skills are where the concept of a National Nature Service (NNS) is gathering momentum.

Seven decades of professional nature conservation in the UK have demonstrated what an enormous task it is, how hard to secure resources and to navigate around competing land uses and economic priorities. Increasingly we understand that we need more people with more skills working for nature. The idea of a National Nature Service as a skills and employment hub to grow the environmental sector is an attractive one.

It seems obvious that a National Nature Service needs to deliver for nature. If the National Nature Service is primarily about equipping and enabling people, how do we ensure that ultimately it also delivers

for nature? To do that it must focus on the skills which actively support nature.

A National Nature Service could move forward our understanding of the environment sector in 21st century Wales. A progressive and globally responsible nation looks after its environment and natural heritage. A prosperous and healthy nation carries out that work in ways which provide opportunities, support wellbeing and strengthen cultural capital such as the Welsh language. Wales can choose the riches of nature, as have countries such as Slovenia, with its rather similar population size and land area.

Focus on skills, engage through action

Delivery of 'nature-positive' action around centres of population will bring wellbeing benefits to people who live there, which is unarguably important and worthwhile work. It is however a different proposition to restore high quality habitats at a landscape scale, which is unarguably what nature needs. A National Nature Service should contribute to both; engaging people in action for nature and growing the ranks of people with the ecological skills needed to deliver nature's recovery.

It would be relatively easy to devise a National Nature Service around a general concept of 'green' training and job creation. However, such a scheme would not necessarily help us to tackle the nature emergency.

A National Nature Service needs to deliver:

- action that directly addresses strategic nature restoration priorities
- the skills and capacity needed for restoring nature
- opportunities for individuals that widen and strengthen the conservation sector
- a leading role for Wales in environmental protection and restoration

These are big words and big ambitions, national in scope. But a Nature Service will have to be delivered locally. Real people in real places, working together at the scale

of field and farm, village and catchment. That is where our Society comes in.

Act local

Whilst Government sets out frameworks, policies and funding, the fate of nature plays out on the ground locally. In Eryri we see positive relationships between farmers and the National Park Authority which are not always replicated in other parts of Wales. These could be the backbone of nature recovery, if the emerging Sustainable Farming Scheme offers the right support for truly nature-friendly farming. We're already seeing some large scale projects here which benefit nature while tackling issues such as invasive species, carbon and water management. More of those would begin to make a difference.

There are enough partnerships with a track record of delivery to give confidence that a NNS can be delivered across Wales as a distributed network. This means it will not be a uniform entity, but then neither are the nature, landscape and population with which it will work.

Imagining a nature service for Eryri

In January the Society submitted a report on the potential for developing a 'Nature Service' in Eryri. The work was commissioned by Wales Council for Voluntary Action, who are leading work on the 'National Nature Service' concept for Welsh Government.

A National Nature Service, as currently envisaged, would develop nature-relevant training and employment for young people in particular, alongside wider engagement of people with the work of managing and restoring wildlife and habitats. At its core is an ambition to address the skills gap that has for so long concerned the conservation sector. If Wales is to begin to turn the fortunes of nature around it will need far more people with skills, knowledge and experience of conservation and land management than are currently available. For the specialist skills of species identification and habitat assessment that are needed to measure the progress of

nature recovery, the shortfall is even more pronounced.

Over the past decade we have kept a consistent focus on practical opportunities in volunteering, accredited training, work experience and, more recently, paid traineeships. This has encouraged a way of working that provides support and development opportunities to individual people we work with.

In the same period we have made a consistent commitment to delivering our public facing services bilingually. Our most recent staff recruitment attracted applicants from across Wales – young people who want to work in the conservation field and who are proud to see the Welsh language as central to their organisation's identity.

As a modest sized organisation with only a little land, we have developed an ethos of working as a 'helping hand' when it comes to our practical work. We offer our services to those who need them, so long as the work benefits the special qualities of the area. Priority is given to work that is part of long-term strategic plans and projects. In 2022 we delivered a remarkable 217 separate conservation and training activities with volunteers.

As a local employer we try to be a good advertisement for the conservation sector and to be the best employer we can be. We are a registered Real Living Wage employer and recipient of the Fair Play Employer 'Achieving' award.

Building blocks for a nature service

Volunteering is a foundational element. When properly devised and managed it can provide a vast range of wellbeing benefits. When properly resourced and professionally delivered it can provide opportunities accessible to all across society. These broad benefits and a genuinely inclusive ethos will be essential if we are to turn around the current situation where nature is not part of many people's lives.

Nature recovery at scale will require a suite of ecological skills which are needed to assess, monitor, manage and interpret habitats from the mountain summits to the seashore and beyond. A NNS will need to have a clear focus on training pathways to develop these skillsets at scale if it is to make a real difference to the future of nature. For years we've offered informal training as a kind of 'value-adding' so that people who are interested can learn more about the species, habitats and

Saxifraga stellaris. Tormaen serennog • Starry saxifrage © Robbie Blackhall-Miles

landscapes which they help to look after. In recent years we have taken a step further by developing and adapting accredited training units relevant to our work.

There are opportunities for many more people to see into the world of land management through well-run work experience programmes. This is where young people could be recognising themselves in the future and is at the moment largely a missed opportunity. When we surveyed conservation practitioners, it was clear that the organisations best placed to run this kind of programme – larger NGOs, branches of government and public bodies - are not sufficiently or consistently engaged with this work. While that continues, the work of managing and looking after nature and natural resources will remain hidden from the next generation to face these tasks.

A National Nature Service could provide the leadership, structure and support needed to make this work truly visible.

Our own experience of delivering traineeships is instructive; intensive work which can be incredibly rewarding and productive. We have been fortunate to work with young people who have taken the opportunities with both hands and rapidly progressed to the point where they are contributing a huge amount to the work and life of the organisation. We are passionate advocates of well-run and properly resourced traineeships for nature and land care.

In the research for our report to Welsh Government we surveyed a group of experienced conservation leaders, asking who the target audience for

such traineeships should be. Very high scores for 'young people' and 'graduates' correspond with the need for investment to have a long return. High scores for 'unemployed' and 'career changers' reflect the transformative potential of this work which many of us have experienced.

Our programme benefits from being delivered in partnership with all the major and many smaller organisations in Eryri. For both volunteers and trainees, it is vital that opportunities for progression are built in and carefully supported.

A key learning point from a decade of work with volunteers and trainees, including a high proportion of young people, is that providing the opportunities to do useful work is not enough; employability/employment skills need to be bolted on.

We have developed some tools to help volunteers and trainees to maximise the value they extract out of the opportunities they have with us. We offer CV review, interview practice, and networking. We take this approach out and give presentations at Job Centres and student fairs. There is more to be done under a National Nature Service to bolt added value onto programmes of volunteering.

The difficulty of recruiting Welsh speaking staff with ecological skills is well-known, but its relevance to a National Nature Service can hardly be overstated. A NNS must deliver change in this area. Young people need to see nature/conservation as an option for them, and something that is delivered in Welsh as readily as in English. We are proud that as a third sector conservation body we deliver our work with an end-to-end bilingual practice.

Ecological field skills; the real nature crisis?

In 2010 botany completely ceased to be taught as a UK degree subject, after decades of decline. Since then a handful of universities and colleges have recommenced teaching botany as part of combined degrees. But the pipeline of people coming into nature conservation with an academic grounding in botany has effectively closed down.

Our own experience as an employer is that large numbers of people graduate with degrees in an astonishing range of subjects across the environmental and ecological spectrum. Almost without exception they report that their degrees included very little field ecology or species identification.

The skills gap here is well-known and demands long-term investment. It will be necessary to prioritise skills with widespread real-world application. There is a clear priority. We are short of people with the skills and experience to assess and monitor the condition of habitats. Healthy diverse habitats are a proxy measure for much of biodiversity. As we move towards the Sustainable Farming Scheme, the biggest single opportunity to reverse nature's decline, we will need a bigger pool of people capable of assessing and monitoring habitat condition. Add to that a further layer; we need people who can do this work bilingually.

In functional terms, habitats are made up of plants. We might be interested in the other wildlife that lives there, but the vegetation is the starting point. Plant identification is the single most important transferable core skill across all nature-related fieldwork. It is a skill that anyone

can pick up and one that can be supported through structured training and mentoring programmes. It should be a priority for the NNS. It is central to the areas where the needs and the return on investment are the greatest – farmer/landowner advisory services, vital if the Sustainable Farming Scheme is to deliver its potential for nature, through a workforce fluent in four languages – farming, conservation, Welsh and English.

Another key skills area for nature recovery is in practical land management. Currently the majority of people who pursue a career in nature/conservation use volunteering as the primary route to build up practical experience and skills. This leads to a key observation; volunteering as an entry-level platform of opportunities will be a core part of a National Nature Service.

For a NNS to deliver significant outputs and outcomes it will need substantial reach – within the existing ecosystem of the environmental sector and pro-nature citizens, but crucially also far beyond that demographic, to people who have not yet found a significant relationship with the natural world. Young people are one of the key audiences and they need to be reached en masse if we are to achieve generational change.

This is a clear argument for making volunteering a foundational part of the NNS. However desirable, it is almost inconceivable that high-quality and fairly paid traineeships can be delivered in very large numbers. To balance costs with reach, the NNS should be capable of offering everyone in Wales an opportunity to do something positive for nature. Only volunteering can realistically do that – delivered from a broad platform of well-

managed regional and local programmes.

Notably, when we surveyed conservation experts, public engagement was rated as the least-needed skillset of all the options presented. This is not because these skills are not valued. We think the expert view is that these skills are currently relatively abundant and relatively well-resourced. It is widely understood that it is easier to engage the public with the conservation of a species, a habitat, or a special place than it is to actually protect and manage that same feature.

Funding nature conservation

If there is a surprise in the results of our research for Welsh Government this is it. When we asked nature conservation practitioners what skills were most needed, 'funding' came out highest, above all the important field ecology assessment and practical skills.

This reflects the widespread understanding of how under-resourced nature is and has been. Government budgets local and national are under pressure as they have been for a long time. The third sector is ploughing more and more into public engagement because it is a means to maintain income. The result is that direct spending on nature restoration is badly squeezed and clearly insufficient.

There is a serious question here. We can imagine some people coming into the nature sector as career changers, in addition to the more obvious younger target demographic. Amongst those career changers could be some people with significant skillsets relevant to driving forward and managing the funding needed for nature recovery.

The relationship between language and the environment is deep and ancient, in Wales as it is elsewhere. Much newer is the relationship between language and the environmental movement. Nature and language are two sides of the same coin. Both embody precious diversity. Both need active protection, drawing on and channelling energy and passion - of young people in particular - to ensure they flourish into the future.

Wales is a small nation offering significant leadership on aspects of the environment. Properly structured, purposed and resourced, a National Nature Service could address the skills gap and strengthen the field of nature conservation, making it more relevant and real, to bring nature to life for all.

John Harold is the Director of the Snowdonia Society

Llyfrau sy'n arwyddocaol i Eryri

Mae gwarchod Eryri yn waith pwysig ac mae'n gofyn am gryn ymdrech gan lawer o bobl sy'n gweithio mewn gwahanol ffurdd. Mae rhywbed yn ysgogi pob un o'r bobl hyn i weithredu a pharhau â'u hymdreichion, beth bynnag fo eu rôl. O le daw ysbrydoliaeth, yr awydd i newid, tybed? Mae'n dod o'r byd o'n cwmpas a geiriau pobl eraill. Mae'r gair ysgrifenedig yn bwysig ac yn arwain at gwestiwn: beth yw'r llyfr pwysicaf am Eryri fel Parc Cenedlaethol?

Ai llyfr ardderchog Rob Collister, Park Under Pressure, sy'n adrodd hanes pedwar degawd cyntaf esblygiad ein Cymdeithas a'n gwaith ymarferol ac ymgyrchu i warchod y Parc Cenedlaethol?

Neu efallai un o gyfrolau Parc Cenedlaethol Eryri yng nghyfres New Naturalist Collins? Mae'r cyfrolau clasurol yma'n cynnwys rhifyn 1949 gan FJ North, sydd bron yn gyn-amserol, neu gyfrol ragorol 1966 gan naturiaethwr yr holl naturiaethwyr, Bill Condry.

Efallai y bydd y gyfrol arfaethedig Shaping the Wild; Lessons from a Welsh Hill Farm gan David Elias yn ddewis arall. Dyma astudiaeth fanwl o Eryri sy'n gyfraniad pwysig mawr ei hangen. Efallai y bydd yn cynnig rhywbed gwahanol i'r ail-frandio bas a welir mewn cymaint o lenyddiaeth 'dad-ddof'. Rydym yn aros yn eiddgar am gopi ymlaen llaw gan y cyhoeddwr – os bydd yn cyrraedd mewn pryd bydd yr adolygiad i'w weld yn rhywle arall yn y cylchgrawn hwn. Cyhoeddir Shaping the Wild ym mis Ebrill 2023 gan Wasg Prifysgol Cymru. www.uwp.co.uk/book/shaping-the-wild/

Felly am rŵan gadewch i ni awgrymu llyfr mwy anghyfarwydd o bosib. Er nad yw'n llyfr hir, mae'r gwaith Beyond National Parks gan Ioan Bowen Rees, 1995, gyda'r is-deitl: Conserving the Landscape of a Democratic Wales (Changing Wales), yn llyfr pwysig.

Mae Beyond National Parks yn waith gwleidyddol gan ffigur gwleidyddol allweddol y cyfnod a oedd hefyd yn fardd ac yn fynyddwr gyda chryn wybodaeth a chariad tuag at dirluniau ei gynefin yn Eryri.

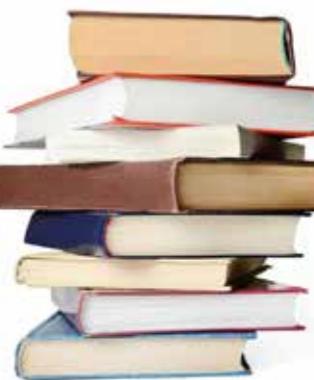
Cynhyrchodd Rees llyfr pwysig arall hefyd, a'i olygu, sef The Mountains of Wales, antholeg o ddeg canrif (ia, wir, deg canrif) o ysgrifennu yn y Gymraeg a'r Saesneg. Roedd Ioan Bowen Rees yn llais pwerus a gan ei fod yn canolbwytio ar Gymru fel cenedl nid oedd yn trafod rhannau mwyaf cul cenedlaetholdeb. Bu farw Rees yn 1999, ychydig o fisoedd cyn ein sylfaenydd Esme Kirby; gweithiodd y ddau yn hir ac yn ddiflino dros Eryri mewn ffyrdd gwahanol iawn.

Ysgrifennwyd Beyond National Parks fel yr oedd datganoli ar fin digwydd ond mae'n edrych y tu hwnt i ffith datganoli ar beth fyddai hynny'n ei olygu wrth iddo ddechrau gwreiddu gwir newid. Dyna'r newid yr ydym bellach yn ei weld yng Nghymru.

Dylai unrhyw un sy'n dymuno datblygu gwarchodaeth i Eryri fel Parc Cenedlaethol ddarllen Beyond National Parks.

Some significant Eryri books

Looking after Eryri is a big job that takes the efforts of many people working in different ways. Those people all have their own driving force that keeps them going, whatever their role. Where does inspiration, the seed of change, actually come from? It comes from the world around us and the words of others. The written word matters and this leads to a question: what is the most important book about Eryri as a National Park?

Or perhaps one of the Snowdonia National Park volumes in the Collins New Naturalist series? These classic works include the almost premature 1949 edition by FJ North, or the exquisite 1966 volume by the naturalist's naturalist, Bill Condry.

The forthcoming Shaping the Wild; Lessons from a Welsh Hill Farm by David Elias may be a contender. It is a detailed Eryri study and a much needed and important contribution. It will perhaps offer an antidote to the shallow rebranding that constitutes much 'rewilding' literature. We're impatiently awaiting an advance copy from the publishers – if it arrives in time, that review will be elsewhere in this magazine. Shaping the Wild will be published in April 2023 by University of Wales Press www.uwp.co.uk/book/shaping-the-wild/

So for now let's suggest a less well known book. Modest in length but unquestionably important is the 1995 work Beyond National Parks by Ioan Bowen Rees, subtitled: Conserving the Landscape of a Democratic Wales (Changing Wales).

Beyond National Parks is a political work by a key political figure of the time who was also a poet and a mountaineer with a deep knowledge of and love for the landscapes of his native Eryri.

Rees compiled and edited another important book, The Mountains of Wales, an anthology of ten centuries (yes, that's right, ten centuries) of writing in Welsh and English. Ioan Bowen Rees was a powerful voice who did not allow his focus on Wales as a nation to take him into the narrower parts of nationalism. Rees died in 1999 just a few months before our founder Esme Kirby; both worked long and hard for Eryri in their very different ways.

Beyond National Parks was written on the cusp of devolution but it looks beyond the fact of devolution to what it would mean when it began to deliver real change. That is the change we are now seeing in Wales.

Anyone who wants to further the protection of Eryri as a National Park should read Beyond National Parks.

Lily and Andrew
IN-STORE EXPERTS

TOGETHER WE WALK

15% discount in-store and online for
Snowdonia Society members.
Expires 30.09.2023. T&Cs online.

With the help of our partners, we're striving to protect the landscapes we love.

By working with responsible brands and including Our Planet products across our ranges, we're making it easier to make planet-friendly choices.

To find kit for lasting adventures, use our free in-store expert boot fitting service. Or give old kit a new home using our Recycle My Gear scheme.

Make the right choice with our in-store experts.

CYFRANNWCH

- ✓ ar-lein yn www.cymdeithas-eryri.org.uk
- ✓ gyda siec, yn daladwy i 'Cymdeithas Eryri'

YMAELODI

- ✓ ar-lein yn www.cymdeithas-eryri.org.uk

DONATE

- ✓ on-line at www.snowdonia-society.org.uk
- ✓ by cheque, payable to 'Snowdonia Society'

JOIN

- ✓ on-line at www.snowdonia-society.org.uk

✉ Cymdeithas Eryri • Snowdonia Society, Caban, Yr Hen Ysgol, Brynrefail, Caernarfon, Gwynedd LL55 3NR

☎ 01286 685498 ✉ info@snowdonia-society.org.uk

Elusen gofrestruedig rhif • Registered charity no: 1155401